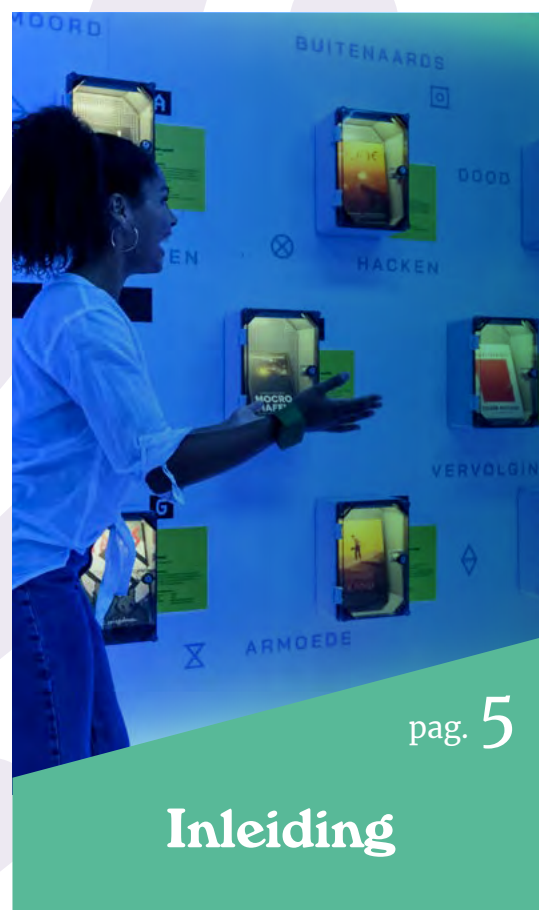

Jaarverslag 2022

IN HOUD

‘Het museum floreert; zijn naamsbekendheid neemt toe en het wordt alom gezien als een interessante samenwerkingspartner.’

▲ In Back Street. Foto: Mike Bink.

Cijfers 2022

22
tentoonstellingen

35
lezingen en
evenementen

23 medewerkers
19 vrijwilligers
41 uitzendkrachten/
freelancers
3 stagiaires

26 dagen gesloten vanwege corona

589.198
online bezoekers
71.579
sociale media volgers

74
publicaties op basis
van de collectie
6 eigen publicaties

186 aanwinsten
circa **137** meters
aanwinsten van
162 schenkers en
bruikleengevers

Inleiding

Kom dwalen tussen schrijvers en verhalen, van jong tot oud. Tot 2022 bracht het museum goedlopende tentoonstellingen voor kinderen van 0-13 jaar en ook een wisselend aanbod voor volwassenen, maar voor 14- t/m 20-jarigen was er weinig tot niets. En dat zat ons dwars. Juist omdat deze groep het zo nodig heeft de kracht van literatuur te ervaren. Lange tijd werkte het museum aan een tentoonstelling specifiek gericht op young adults, niet alleen voor de lezers onder hen, maar juist ook voor jongeren die niet van lezen houden. Er werden plannen gemaakt en vooral veel overlegd en gebrainstormd met de doelgroep zelf. Wat in de gesprekken steeds terugkwam, waren opmerkingen als: het mag best een beetje rauw zijn, er moet iets te ontdekken vallen, het moet dichtbij staan, en het moet over ons gaan. In 2022 was het dan zover en opende het museum *Back Street*. Hiermee slaat het museum voor het eerst een brug tussen de wereld van kinder- en jeugdboeken en de volwassenen literatuur. De jongeren zelf zijn enthousiast, blijkt uit hun reacties.

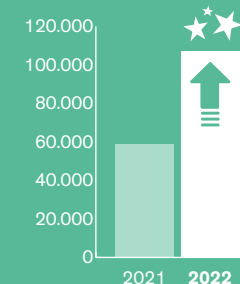
Hoewel 2022 voor het museum, net als voor heel Nederland, in een lockdown begon, werd het verslagjaar goed afgesloten. Het museum floreert; zijn naamsbekendheid neemt toe en het wordt alom gezien als een interessante samenwerkingspartner. Het is financieel gezond, en vitaal en slagvaardig als het is, wist het de coronapandemie succesvol te doorstaan. De commissie die het museum in het verslagjaar visiteerde, oordeelde positief over de algehele presentatie van het museum, zijn collectie en activiteiten. Het publiek weet de weg naar het museum weer te vinden, ook na twee magere coronajaren. In 2022 trok het, ondanks een kortdurende lockdown, de resten van de coronapandemie en sluiting wegens werkzaamheden, ruim 106.000 bezoekers. Dit verslagjaar heeft het museum, naast *Back Street*, veel moois weten te realiseren; u leest er alles over in dit verslag.

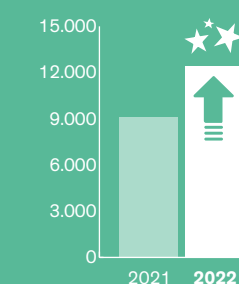
Aad Meinderts, directeur
Foto: Eveline van Egdom.

106.571
bezoekers

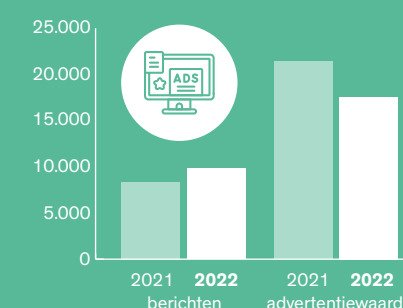

waarvan **12.446**
scholieren

983

berichten in printmedia en online
(die staan voor een advertentie-
waarde van €1.755.598)

Archief

▲ Correspondentie van Frans Erens.

▲ Script van Anton de Kom.

Op de dag dat ik hoorde dat ik het filmscript over Anton de Kom mocht schrijven ging ik naar het Literatuurmuseum. Ik wilde een soort toestemming vragen aan Anton.

“ Raoul de Jong in *HP De Tijd*

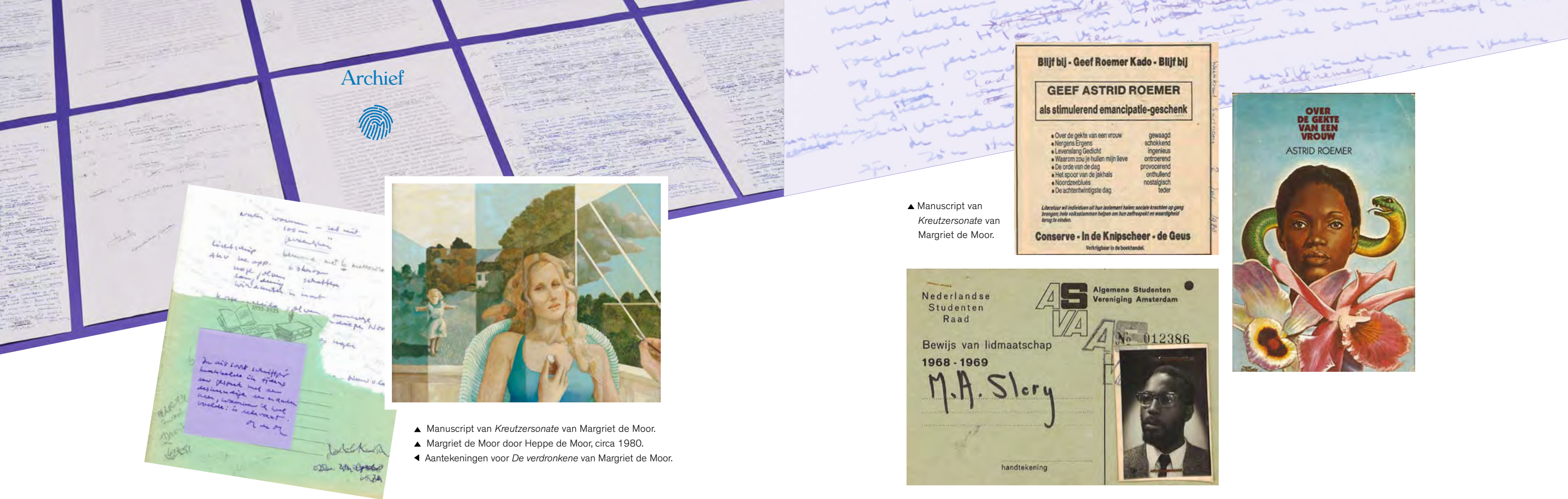
Het museum heeft als taak het Nederlandse literaire erfgoed voor huidige en toekomstige generaties bijeen te brengen. Het archief, met documenten van zo'n 7.000 schrijvers en illustratoren, neemt elk jaar aanzienlijk toe. In 2022 groeide het met 137 meter. Het museum verzamelt documenten en ander uniek materiaal. Het richt zich daarbij niet uitsluitend op schrijvers die tot de canon behoren, omdat het museum het hele literaire veld wil representeren. De juistheid van dit open beleid is de afgelopen tijd wel gebleken. De groeiende belangstelling voor de periferie van de Nederlandse letteren heeft tot gevolg dat schrijversarchieven konden worden geraadpleegd die lange tijd onder de radar waren gebleven, zoals die van Fré Dommissie, Anton de Kom en Marianne Philips. De maatschappelijke relevantie van de collectie komt op dit soort momenten helder over het voetlicht.

Aanwinsten

Zo'n twintig jaar geleden liet Gerrit Komrij een koffer en een kist van Zuid-Afrika naar Portugal overkomen. De inhoud: de literaire nalatenschap van de in 1965 overleden Ingrid Jonker. De Zuid-Afrikaanse dichter wordt, bijna dertig jaar na haar dood, wereldberoemd als Nelson Mandela in 1994 een gedicht van haar voorleest tijdens de eerste zitting van het eerste democratisch verkozen parlement van zijn land. 'Die kind wat doodgeskiet is deur soldate in Nyanga' is een vlijmscherp protest tegen de apartheid, waar in die tijd maar weinig witte Zuid-Afrikanen vraagtekens bij plaatsten. Het typoscript van dit gedicht vond, samen met de rest van Jonkers archief, in 2022 een tijdelijke bestemming in het museum. In 2023 zal het archief overgedragen worden aan een Zuid-Afrikaanse instelling.

◀ Ingrid Jonker.

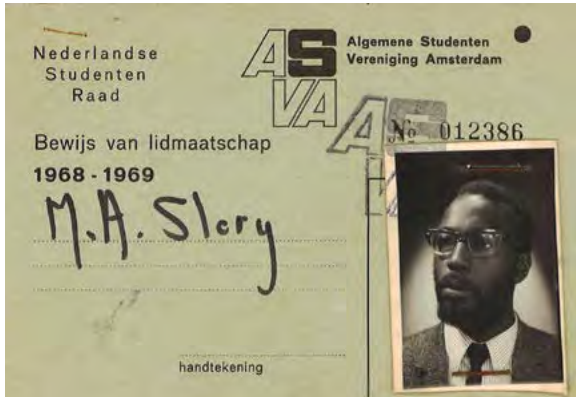
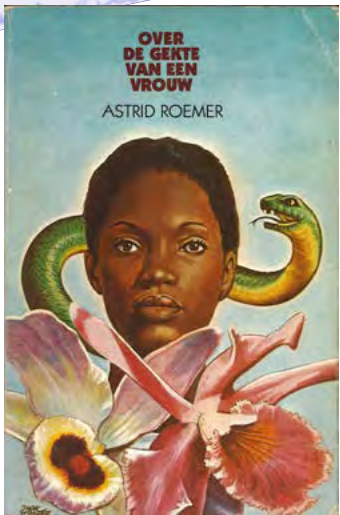

Archief

- ▲ Manuscript van *Kreutzersonate* van Margriet de Moor.
- ▲ Margriet de Moor door Heppe de Moor, circa 1980.
- ◀ Aantekeningen voor *De verdrunkene* van Margriet de Moor.

▲ Manuscript van *Kreutzersonate* van Margriet de Moor.

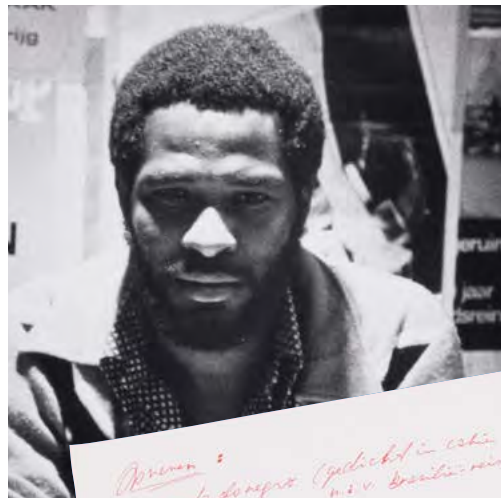

In 2022 werd het museum met meer bijzondere aanwinsten verrijkt. Opzien baarde de aanwinst van jeugdbrieven van Lucebert waarin hij zich onverbloemd antisemitisch en pro-Duits uitliet. De inhoud was al wel bekend, maar de blik op de documenten – met name de tekeningen – werd als schokkend ervaren. Anderzijds werd ook geopperd dat de brieven kans bieden onderzoek te doen naar de aantrekkingskracht van het fascisme.

Eveneens zeer interessant vanuit (cultuur) historisch oogpunt: de verwerving van het archief-Frans Erens. Niet de bekendste schrijver van de Tachtigers, maar wel een belangrijke spin in het web van de Nederlandse literatuur. Hij correspondeerde met zo'n beetje alle belangrijke schrijvers en kunstenaars van zijn tijd, in binnen- en buitenland. Ook verwierf het museum de nalatenschap van Edgar Cairo.

Tevens schonk in 2022 Margriet de Moor haar archief, met daarin onder andere de manuscripten van *De virtuoos* (1993) en *Kreutzersonate* (2001).

- ◀ Edgar Cairo.
- ▼ Typoscript met aantekeningen van Edgar Cairo.

Om een evenwichtiger vertegenwoordiging van schrijvers en illustratoren met verschillende achtergronden te bieden, inventariseert het museum welke schrijvers in zijn collectie ontbreken om vervolgens actief te proberen belangrijke lacunes op te vullen. Zo verwierf het museum in 2022 het archief van Michiel van Kempen, met daarin veel materiaal van Surinaamse en Antilliaanse schrijvers, onder wie Frank Martinus Arion, Boeli van Leeuwen, Anil Ramdas, Astrid H. Roemer, Shrinivasi en Michael Slory.

Een compleet overzicht van de aanwinsten is opgenomen in Bijlage I.

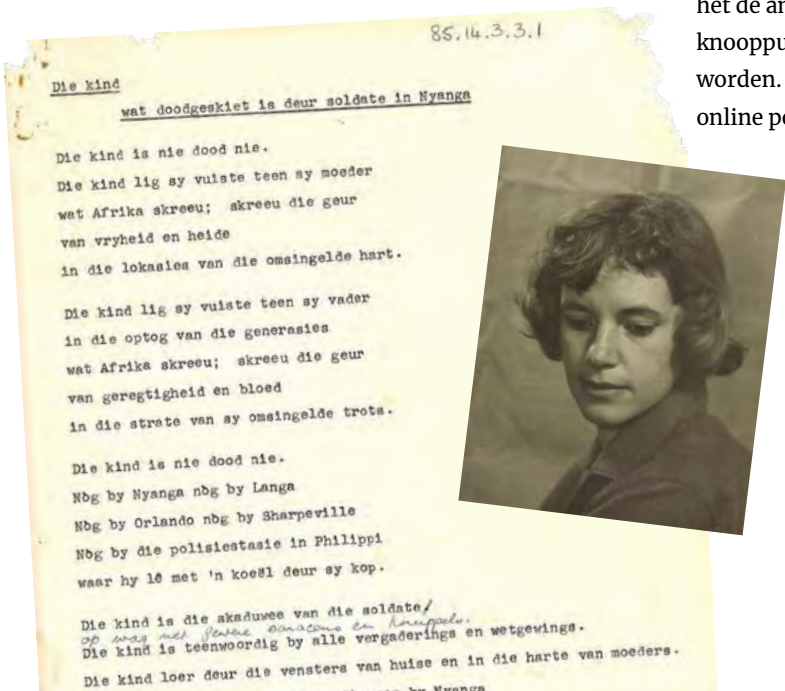
Behoud, beheer en digitalisering

Het museum bood in 2022 de literaire nalatenschap van Ingrid Jonker een tijdelijk onderkomen. Om te zorgen dat haar werk wereldwijd bestudeerd kan worden, digitaliseert het museum het archief alvorens het in 2023, het jaar waarin ze 90 zou zijn geworden, over te dragen aan een Zuid-Afrikaanse instelling.

Overigens wil het museum zijn gehele collectie zo veel mogelijk openstellen voor onderzoek in binnen- én buitenland en heeft het de ambitie een (inter)nationaal digitaal knooppunt voor Nederlands literair erfgoed te worden. Om dat te bereiken, werkt het aan een online portaal, een literatuurarchief waarin

collecties die als Linked Open Data (LOD) beschikbaar zijn met elkaar verbonden worden. Dit portaal zal als startpagina functioneren voor iedereen die gebruik wil maken van de beschikbare data in collecties van instituten die hun data openstellen.

- ◀ Typoscript van Ingrid Jonker. Foto: Ingrid Jonker.

Onderzoek en wetenschap

Dat kan in de vorm van zogenaamde auteursportalen waarin archieven van een schrijver of corporatie (bijvoorbeeld een uitgeverij of andere organisatie) in samenhang gepresenteerd worden, puttend uit de collecties van diverse nationale en internationale instituten. Het portaal verbindt de LOD en verschillende bronnen op een slimme manier. De pilot van dit project wordt mogelijk gemaakt door het programma Verbonden Erfgoed van Bibliotheken van Stichting Pica en de eerste auteursportalen zullen medio 2023 worden gepresenteerd. In de toekomst zal het museum dergelijke portalen ook faciliteren voor andere organisaties die auteursportalen willen opzetten.

Nu haar biografie er is, blijkt dat ze [...] een schat aan materiaal heeft nagelaten: tientallen dozen in het Literatuurmuseum, met schoolschriften, kindertekeningen, agenda's, dagboekachtige aantekeningen, sinterklaasgedichten, brieven, schriften met verhalen en toneelstukken, cabarettteksten, stapels manuscripten, teksten voor lezingen en radio- en tv-optredens, treinkaartjes en vliegtickets, restauranttekeningen en fanmail. Heel veel foto's en dia's.

“ Xandra Schutte over de Haasse-biografie in *De Groene Amsterdammer*

Onder grote mediabelangstelling verscheen op 1 februari 2022 de langverwachte biografie van Hella S. Haasse. Zevenenhalfjaar werkte Aleid Truijens er aan. Aan materiaal geen gebrek: ze had toegang tot Haasses literaire en persoonlijke archief, te vinden in zestig volle dozen in het museum. Met hierin niet alleen manuscripten maar ook brieven, aantekeningen, en een zwart schrift met 'verboden gedachten', zoals Haasse zelf zei.

BIOGRAFIEPORTAAL.NL
Hella Haasse, de grote eenling. Een biografie van Aleid Truijens

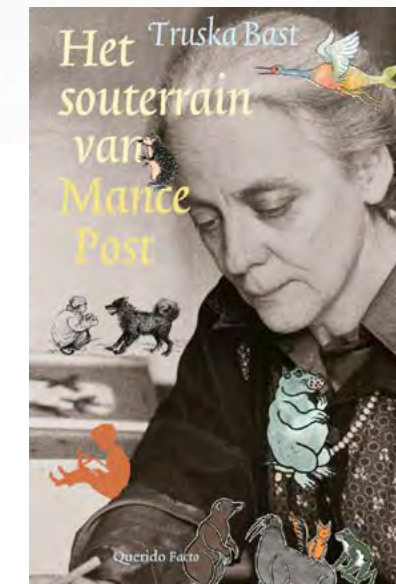
▲ Madelief-illustraties door Mance Post.
▼ Illustratie door Mance Post.

Ook van een andere grand old lady van wie het museum het archief beheert, verscheen in 2022 een biografie: Mance Post. Biograaf Truska Bast bezocht eveneens het Literatuurmuseum om daar het complete werk van de illustrator van onder meer *Madelief* en de dierenfabels van Toon Tellegen te bestuderen. 'Ik werd overweldigd door de hoeveelheid, de verscheidenheid en de kwaliteit. Een schatkamer.'

Het museum is het rijksarchief voor literair erfgoed en heeft een belangrijke wetenschappelijke functie aangezien het literair en (cultureel-)historisch onderzoek faciliteert en stimuleert. Ook in 2022 werd aan vele artikelen en boeken gewerkt waarbij gebruik wordt gemaakt van de museumcollectie.

◀ Renate Rubinstein, 1982.
Foto: Studio Johan.

De collectie is niet alleen een belangrijke bron voor literatuurwetenschappers, maar ook voor journalisten en makers van documentaires en podcasts. Zo werd voor de tweedelige documentaire van David de Jongh over Renate Rubinstein, uit-

gezonden in het *Uur van de Wolf*, geput uit de museumcollectie en klopte Klokhuis bij het museum aan voor een aflevering gewijd aan Anton de Kom. De collectie van Anton de Kom werd ook geraadpleegd voor de tv-documentaire *Moeder Suriname* van Tessa Leuwsha.

Daarnaast participeerde het museum in diverse onderzoeksprojecten, waaronder een onderzoek naar canonisering en literaire waardering, en de mogelijkheid om daar statistisch uitspraken over te doen. In 2022 werd tevens gestart met het interdisciplinair NWO-project *Re/Presenting Europe*. Hieraan doen diverse universiteiten, onderwijsinstellingen en bibliotheken mee. Voor het museum is de rol weggelegd te onderzoeken wat de mogelijkheden zijn om spoken word te archiveren op een duurzame manier, die in de toekomst onderzoek mogelijk maakt.

▲ Illustraties door Nola Hatterman bij Ba Anangsieh-vertellingen van Anton de Kom.

In 2022 werd in de studiezaal gewerkt aan studies over onder meer:

Belcampo, J.M.A. Biesheuvel, Hafid Bouazza, Renate Dorrestein, Els Pelgrom, Karel van het Reve, Astrid H. Roemer, Leni Saris, Menno Wigman en August Willemsen.

Een greep uit de boeken, artikelen en documentaires die in 2022 verschenen op basis van de collectie:

Andreas Burnier. *Elk boek is een gevaar* door Ronit Palache

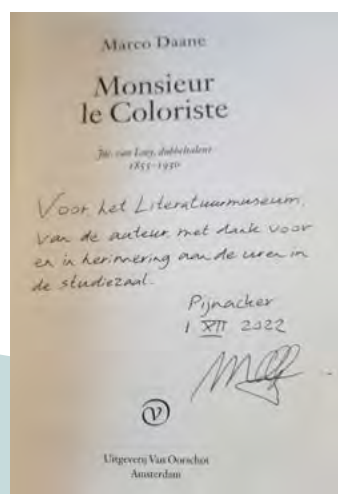
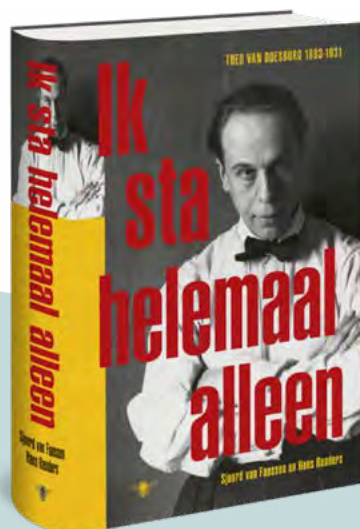
Monsieur le Coloriste. Jac. van Looy, dubbel talent 1855-1930 door Marco Daane

Dola, over haar schrijverschap en de hele mikmak door Mirjam van Hengel

Theo Doesburg. Ik sta helemaal alleen door Sjoerd van Faassen en Hans Renders

En de naam is: Heeresma, 2Doc-documentaire over Heere Heeresma door Anton de Goede

De wording van Gerrit Komrij. Een biografisch portret door Arie Pos

Het schrijven van een biografie is onlosmakelijk verbonden met het grasduinen in het schrijversarchief. In het geval van Bernlef is er een niet onaanzienlijke collectie te vinden in het Literatuurmuseum in Den Haag. In een map die onder de code '257 Bern familiecorrespondentie' bewaard wordt, vond ik op een zekere dag een los kaartje tussen allerlei brieven.

Sander Bax op Neerlandistiek.nl

▼ Illustratie door Marije Tolman voor *Wolf en hond*.

Bruiklenen

Het museum wil literair erfgoed op zoveel mogelijk plekken zichtbaar maken en doet dit niet alleen door het ter inzage te geven aan onderzoekers en media, maar ook door ruimhartig bruiklenen te verlenen voor tentoonstellingen elders. Delen van de collectie zijn langjarig in bruikleen bij het Louis Couperus Museum en het Harry Mulisch Huis en in 2022 stelde het museum documenten ter beschikking voor de tentoonstellingen *Anton de Kom – schrijver, strijder, wegbereider* van het Openlucht-museum Arnhem, *Zeur niet!* *De musicals van Annie M.G. Schmidt en Harry Bannink* in het Allard Pierson en *Jeanne Bieruma Oosting. Geen tijd verliezen* van Musea Zutphen/Museum Henriëtte Polak. Het museum heeft een grote collectie kinderboekenillustraties en gaf onder meer illustraties van Mance Post en Jan Jutte in bruikleen aan WG Kunst te Amsterdam en stelde tekeningen van onder meer Thé Tjong-Khing en Marije Tolman ter beschikking voor *Wolf!* *De wolf in illustratie* van Villa Verbeelding Hasselt.

▼ De Schone Zakdoek.

Sommigen stukken reisden ver: waren in 2021 een aantal exemplaren van het surrealistische tijdschrift *De Schone Zakdoek* (dat in de oorlog in een oplage van slechts 1 exemplaar verscheen) te zien in The Metropolitan Museum of Art, in 2022

verhuisde de expositie *Surrealism Beyond Borders* naar Tate Modern in Londen. De documenten die in bruikleen werden gegeven aan het Jewish Museum Frankfurt am Main voor de tentoonstelling *Our Courage – Jews in Europe 1945-1948* waren later in 2022 te zien in

The Documentation Centre for Displacement, Expulsion, Reconciliation in Berlin. En toen het tv-programma *Brommer op zee* aandacht besteedde aan F. Starik werden enkele voorwerpen uit zijn nalatenschap getoond in de studio.

▼ De Schone Zakdoek.

Publicaties

Wat bewoog Nederlandse schrijvers om zich in 1942 aan te melden bij Kultuurkamer? Hoe verging het hen toen zij zich na de oorlog ten overstaan van juristen als F. Bordewijk en M. Nijhoff moesten verantwoorden

tegenover de Eereraad voor de Letterkunde? Bertram Mourits, hoofd van de afdeling Collecties, maakte in 2020 een online expositie waarin deze vragen centraal staan en werkte het thema uit in het in 2022 verschenen boek *De achterkant van de bevrijding*. Volgens Mathijs Sanders, in een recensie op Neerlandistiek.nl, wordt het intrigerende spanningsveld waarin schrijvers zich toen bewogen toegankelijk, compact en genuanceerd uit de doeken gedaan. Het boek bevat bovendien een aantal documenten die niet eerder het licht zagen of diep verscholen lagen. ‘Het belang van het Literatuurmuseum als archiefinstelling kan niet genoeg benadrukt worden’, aldus Sanders.

In de bronnenreeks *Achter het Boek*, gebaseerd op de museumcollectie, verscheen in het verslagjaar deel 46. In *Beste wapenbroeder* (ed. Jan van der Vegt) staan brieven centraal die A. Roland Holst en Hendrik de Vries met elkaar wisselden. Duidelijk wordt hoe verschillend de dichters zijn; waar Roland

Holst moeite heeft de roem die men hem toezwaait te verenigen met het dichterschap, laat De Vries zich juist bij een huldiging meeslepen in de roes.

In 2022 kreeg *Zacht Lawijd*, het literair-historische tijdschrift dat dankzij de samenwerking tussen het Literatuurmuseum en het Letterenhuis in Antwerpen kan verschijnen, een nieuwe uitgever: Amsterdam University Press. Het eerste nummer van 2022 was een dubbelnummer en

bevatte verhalen over onder meer Pink-Poets, uitgeverij Monas, een ‘oorlogsspel’ van Hella S. Haasse en naziboeken voor de Nederlandse jeugd. Ook werd een nieuwe rubriek geïntroduceerd: ‘De Dingen’, met in de eerste aflevering aandacht voor de houtblokken die

Frans Masereel sneed voor de uitgave van Herman Teirlincks toneelstukken. In nummer 3 werd het verhaal verteld van de schilderskar van Lucebert en uiteengezet hoe schrijfster en uitgeefster Sonja Prins verstrikt raakte in haar eigen schrijfproject.

◀ Brief van Hendrik de Vries aan A. Roland Holst.

▲ Correspondentie van Leo Vroman met de Kennedy's.

Uiteraard verscheen eind 2022 een nieuwe editie van het relatiemagazine *Goede Papieren*, met aandacht voor onder meer Tjalie Robinson, het carnavalskostuum van Louis Couperus, brieven die Renate Dorrestein schreef aan een van haar schrijfcursisten en de band tussen Leo Vroman en de Kennedy's.

Sinds jaar en dag organiseert het museum de toekenning en uitreiking van de belangrijkste literaire oeuvreprijzen van Nederland, waaronder de P.C. Hooft-prijs die zijn 75-jarig bestaan vierde. Ter gelegenheid daarvan verscheen *In gekroonde stoeten*. Aad Meinderts, naast directeur van het museum ook ambtelijk secretaris van de Stichting P.C. Hooft-prijs voor Letterkunde, geeft daarin een informatief en luchtig overzicht van de bewogen geschiedenis van de prijs: eigenzinnige voordrachten, omstreden toekenningen, geruchtmakende weigeringen.

▲ Illustratie door Iris Deppe voor *Goede Papieren*.

Ook de Jan Campert-Stichting, de stichting achter de Haagse Literatuurprijzen, bestond in 2022 75 jaar. De directeur van het museum is q.q. voorzitter van het bestuur en het museum organiseert ook voor deze prijzen de toekenning en uitreiking. Jef van Gool schreef een boek over de geschiedenis van de Jan Campert-Stichting dat in februari 2023 verscheen onder de titel *Waar alles nog toegaat zoals het hoort*.

▲ Eppo van Nispen en Aad Meinderts tijdens de viering van 75 jaar Stichting P.C. Hooft-prijs. Foto: Mylène Siegers.

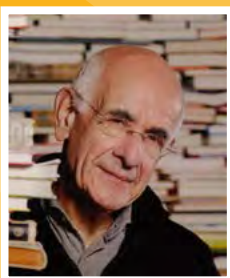
Het boek 'In gekroonde stoeten', [...] verschijnt ter gelegenheid van 75 jaar P.C. Hooft-prijs (1947-2022), [...] Vaak is zo'n gedenkboek een soort moetje: een saaie opsomming van juryleden en laureaten plus hooggestemde inleiding. Zo niet hier. Er zijn heel wat sappige details.

“ Herman Rosenberg in *Den Haag Centraal*

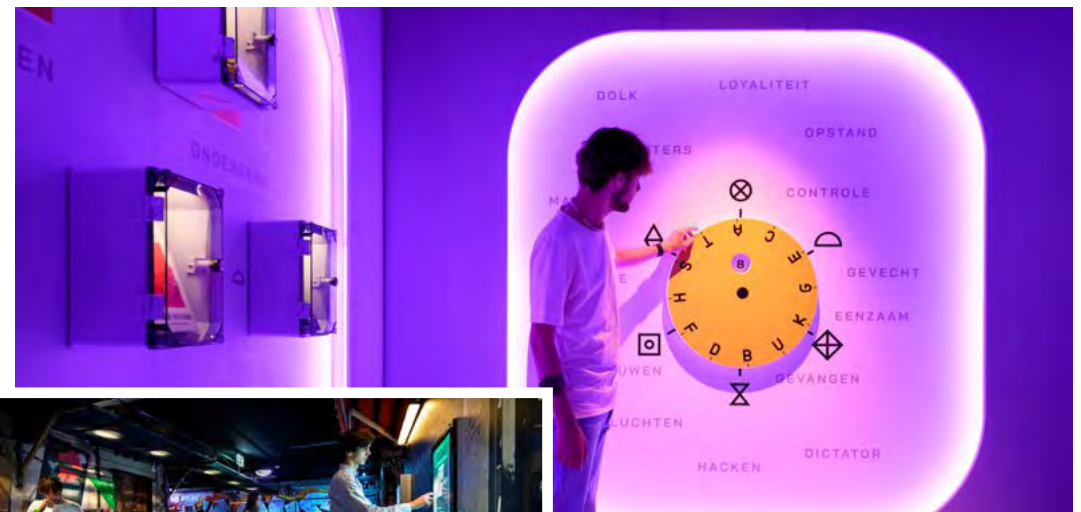
▲ In Penselen 2022 - In beeld.
Foto: Mike Bink.

Literatuurmuseum / Kinderboekenmuseum

Dwalend door het Literatuurmuseum in Den Haag voel ik me omarmd door verhalen en poëzie. Ik word gelukkig van die eindeloze rijen boeken. Het liefst hang ik boven de vitrines met handschriften, daar voelt het alsof je meeleeft over de schouder van de schrijver. Ik kom er niet zo vaak, maar als ik er ben, dan laaf ik me aan de wijsheid van anderen.

“ Frits Spits in KRO NCRV-Vertel

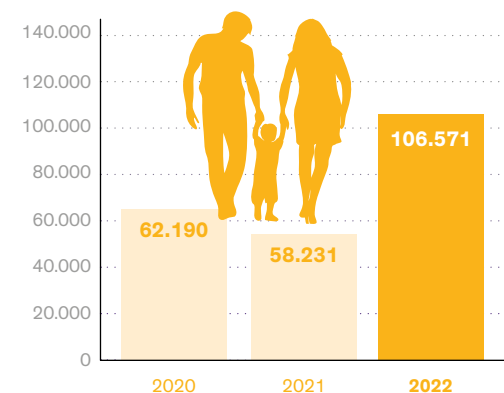
◀▲ In Back Street. Foto's: Mike Bink.

Tentoonstellingen

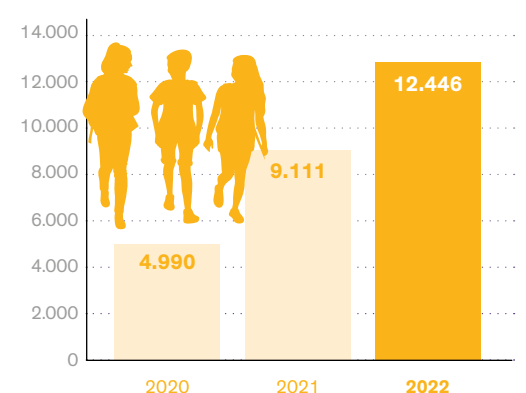
Het verslagjaar begon in lockdown, maar gelukkig kon het museum op 26 januari zijn deuren weer openen. Het publiek heeft het museumbezoek duidelijk gemist, want de bezoekerscijfers van het museum stemden vanaf het moment dat het weer open mocht tot tevredenheid. Die trend heeft doorgezet, al heeft het museum uiteraard last gehad van de na-ijleffecten van de pandemie, maar minder dan musea die voor een belangrijk deel afhankelijk zijn van buitenlands bezoek. Het museum trok in het verslagjaar uiteindelijk meer dan 100.000 bezoekers, ruim meer dan de geprognosticeerde 70.000, maar nog steeds minder dan pre-corona. Een goede prestatie, zeker omdat het museum in de periode dat het wel geopend was, vanwege de geldende maatregelen slechts een beperkt aantal bezoekers per dag kon ontvangen en het in verband met werkzaamheden enkele dagen (deels) gesloten was.

Rappen, dichten, gokken en verleiden met taal; het kan sinds 2022 in *Back Street* van het Literatuurmuseum, een nieuwe expositie speciaal voor jongeren van 14 t/m 20 jaar. ‘Literatuur laat je kennis maken met jezelf, inspireert en zet je aan het denken. In deze expositie ervaren jongeren de kracht van taal en verhalen’, aldus Ingrid Eilander, hoofd van de afdeling Publiekszaken & Tentoonstellingen en initiatiefnemer van de expositie. Bezoekers ontdekken literaire verhalen en maken kennis met zowel hedendaagse schrijvers als literair erfgoed. *Back Street* is een pleidooi voor creativiteit, voor het opkomen voor idealen en oog hebben voor de ander. En vooral voor de kracht van literatuur, benadrukt Eilander. In de tentoonstelling wordt rekening gehouden met grote niveaunderschillen en leesattitudes, evenals diverse achtergronden.

Bezoekers in het museum

Scholieren

◀ Mocanië-kaarten door Ilja Leonard Pfeijffer.

De expositie heeft aandacht voor spoken word en straatpoëzie, en zet young adultboeken centraal. Het museum wil dat elke jongere zich in teksten kan herkennen. De tentoonstelling omvat werk van onder andere Khalid Boudou, Marieke Lucas Rijneveld en Angie Thomas, en gedichten van onder meer Gerswin Bonevacia, Ellen Deckwitz, Tim Hofman en Elten Kiene. De jongeren, die de expositie vooral via school bezoeken, zijn enthousiast: ‘Dit is dope’ en ‘Fijn om mijn brain eens op een andere manier te gebruiken.’

De realisatie van *Back Street* is een belangrijke stap in het beleid de museummerken Literatuurmuseum en Kinderboekenmuseum meer op een lijn te krijgen. Ook de metamorfose van de Galerij draagt daaraan bij. In 2022 realiseerde het museum twee zogenaamde kubussen die in thematische verhalen vertellen hoe literatuur verweven is met de maatschappij. Aan de hand van zijn collectie laat het museum onder meer zien wat Anton

de Kom betekent voor de onafhankelijkheid van Suriname, hoe Betje Wolff en Aagje Deken de moderne opvattingen van de Verlichting uitdragen, Annie M.G. Schmidt met haar tegendraadsheid en vrolijke humor het preutse Nederland een spiegel voorhoudt en Anna Enquist woorden zoekt voor het verdriet om haar verongelukte dochter. Deze vaste opstelling zal in 2023 uitgebreid worden. De Galerij biedt daarnaast tijdelijke deeltentoonstellingen, zoals – in het kader van de Boekenweek en aanhakend bij het thema van 2022 – *Schrijvers en de liefde* en een expositie over over Boekenweekauteur Ilja Leonard Pfeijffer. Met de tentoonstelling *Schrijven voor vrede en vrijheid* werd 75 jaar Haagse Literatuurprijzen gevierd.

Douwe Radsma en Hella S. Haasse.

▼ In *Schrijvers en de liefde*. Foto: Mike Bink.

▲ Illustratie door Annet Schaap voor *De parelprinses*.

In het Literatuurmuseum in Den Haag is op dit moment een expositie van alle penseelwinnaars te zien. [...] De tentoonstelling is een aanrader, als je van illustratie houdt dan kun je hier helemaal los. Alle werken zijn van heel dichtbij te bekijken, van de viltstiftstreepjes in de tekeningen van Hedy Tjin tot de ambachtelijke meerkleurendrukken van Marieke ten Berge en natuurlijk het ultrafijne werk van Raoul Deleo. Heel mooi gedaan en heel inspirerend.

📷 Octavie Wolters op Instagram

Uiteraard was er ook in 2022 weer veel aandacht voor illustraties: het museum bracht met *Mance Post – In beeld* een ode aan de illustrator die in ruim vijftig jaar een veelzijdig en herkenbaar oeuvre bijeen tekende. Opnieuw exposeerde het museum werk van winnaars van de Zilveren Penselen en het Gouden Penseel en in het Kinderboekenmuseum exposeerde het museum uit zijn collectie een selectie van zo’n 80 werken van Annet Schaap. Duidelijk wordt dat ze emoties en houdingen trefzeker weet weer te geven en dat de verschillende technieken die ze gebruikt wezenlijk bijdragen aan de sfeer van het verhaal. Daarnaast konden families in 2022 ook terecht in de vijf permanente exposities van het Kinderboekenmuseum en de voorleesinstallatie de Voorleestent.

Prachtig museum! Onze dochters hebben enorm genoten, zijn op de terugweg gaan dichten net als Annie MG Schmidt! Vooral haar eerste gedichtje op 4 jarige leeftijd waren ze van onder de indruk.

“ mail van een bezoeker

LiteratuurLab

Als begin 2022 alle musea gedwongen gesloten zijn, tipt het tijdschrift *Flow* een mooi alternatief: online tentoonstellingen, gewoon vanuit je eigen huis te bezoeken. Ook het museum wordt genoemd: 'In de online tentoonstellingen van het Literatuurmuseum vind je verschillende verhalen achter levens van bekende schrijvers als Annie M.G. Schmidt en Hella S. Haasse. Maar je kunt er nog veel meer lezen en zelfs binnenkijken in de werkkamer van Harry Mulisch.' Het online museum was ondanks de lockdown 24/7 bereikbaar. Het kreeg wel een nieuwe naam: LiteratuurLab. Hier presenteert het museum op een spannende manier zijn collectie en kan men dwalen door literaire verhalen.

Zo krijgt literair erfgoed een eigentijdse lading en wordt een brug geslagen tussen heden en verleden, en tussen de collectie en de samenleving. De brede keuze uit de collectie toont de meerstemmigheid van de literatuur. Het literaire erfgoed dat in het online museum gepresenteerd wordt, is tot de verbeelding sprekend, avontuurlijk en soms confronterend. Het geeft context, brengt nuance aan in het debat en kan een historische dimensie bieden bij maatschappelijke issues. Hoewel ruim 77 % van de bezoekers uit Nederland komt, trekt het online museum ook bezoek uit onder meer Amerika, België, Duitsland, Suriname en Zuid-Afrika. Het museum werkte in het verslagjaar aan het digitaal optimaal toegankelijk maken van dit online museum voor mensen met een visuele beperking.

Het is geweldig wat Pfeijffer bedacht heeft: de geografie, het weggennetwerk, stadsplattegronden, geld, literatuur, een eigen taal (met eigen alfabet), en het is prachtig hoe het Literatuurmuseum dat in een virtuele vorm goot.

www.derevisor.nl

In 2022 werd het LiteratuurLab uitgebreid met een online tentoonstelling over Mocanië, de fictieve eilandengroep die aan Ilja Leonard Pfeijffers verbeelding ontsproot toen hij kind was. De expositie werd gebaseerd op het imposante Mocaniëdossier dat Pfeijffer een jaar eerder aan het museum had geschonken. 'Mocanië was een plek waar ik vaak vertoefde in mijn fantasie. Het is nooit helemaal weggegaan, er zit altijd wel een herinnering aan Mocanië in mij', aldus de schrijver. De online tentoonstelling biedt de unieke kans op reis te gaan in de verbeeldingswereld van een beginnend schrijver. De expositie werd in 2022 16.618 keer bezocht door 9.513 unieke bezoekers.

Verder verschenen in het verslagjaar 43 artikelen online. Nieuwe curator Raoul de Jong schreef over zijn held Anton de Kom, de grote inspirator achter zijn eigen boek *Jaguarman*, en Mohammed Benzakour ontdekte de voor hem onbekende Indo-schrijver Tjalie Robinson, een schrijver met een unieke literaire stem, die weinig taboes uit de weg ging. Benzakour schreef er een tweeluik over. Alma Mathijssen verdiepte zich in 2022 onder andere in Cornélie Noordwal, in haar tijd een van de meest gelezen schrijfsters. Ze schreef in 1925: 'Over vijf en twintig jaar zal ik wel geheel vergeten zijn, er komen zooveel jongeren met belangrijke werken'.

▲ Tjalie Robinson.
► Illustraties door Tjalie Robinson voor *Didi in Holland*.

▲ Brieven van Cornélie Noordwal.
▼ Fré Dommisce.

De belangstelling voor het werk van Fré Dommisce leefde in 2021 op door een online tentoonstelling van het Literatuurmuseum en een hartstochtelijk pleidooi voor het heruitgeven van *Krankzinnigen* door de sprekers van een online bijeenkomst rond leven en werk van de schrijver.

De Nederlandse Boekengids

▲ Pippi-illustraties door Carl Hollander.

Van de in 2022 online verschenen artikelen, werden deze het meest gelezen:

1	2	3	4	5
Anne van den Dool
(10.289 keer gelezen)	Roman Helinski
(5.133 keer gelezen)	Bertram Mourits
(4.874 keer gelezen)	Bertram Mourits
(4.538 keer gelezen)	Roos van Rijswijk
(3.856 keer gelezen)
<i>'Op de illustraties van Carl Hollander heeft Pippi Langkous haar wilde haren nog'</i>	<i>“Beste Roman, ik ben geen babbelbox”. Herinneringen aan Adriaan Jaeggi'</i>	<i>'In de handen van Ingrid Jonker veranderde alles in poëzie'</i>	<i>“Overdreven woorden in overdreven hevige impuls.” Over de oorlogsbrieven van Lucebert'</i>	<i>“Dan ben je maar bang, dan geloof je maar niet in jezelf. Ga je daar soms DOOD aan?”'</i>

  Ook oudere artikelen werden in 2022 gelezen, zoals het stuk van **Yannick Dangre** over Neel Doff (7.092 keer gelezen) en dat van **Alma Mathijssen** over Jo van Ammers-Küller (5.407 keer gelezen)

Meest bekeken schrijversportretten in 2022:

1	2	3
Adriaan van Dis – De Schrijver door Milou Hermus (3.213 bekeken)	M. Vasalis door Theresa de Bruijne (3.014 bekeken)	Leni Saris door een onbekende (2.574 bekeken)

Nu ik jonge kinderen heb kom ik heel graag in het Kinderboekenmuseum, dat is zo'n leuke plek! Ik geniet zelf ook van die bezoeken, het is een stukje jeugdsentiment. Bovendien vind ik lezen een heel belangrijke bezigheid en daar kom je hier op een laagdrempelige en speelse manier mee in aanraking. Belangrijk in een stad waar zoveel laag geletterdheid is.

“ Hilbert Bredemeijer, Haagse wethouder Onderwijs, Sport en Buitenruimte, in *Leven*

Literatuureducatie en leesbevordering

▲ In ABC met de dieren mee. Foto: Eveline van Egdom.

Het museum is met zijn museale presentaties over literatuur en literair erfgoed een belangrijke speler op het gebied van literatuur-educatie en heeft zich steeds meer ontwikkeld tot een maatschappelijk geëngageerde organisatie, die veel aandacht heeft voor zijn taak als leesbevorderaar. Het is dé plek waar bezoekers, zowel individueel als in schoolverband, ruimtelijk en op een speelse manier de kracht van literatuur ervaren. Het aanbod is sterk educatief en per expositie worden specifieke leerdoelstellingen opgesteld, onder meer op het gebied van taal, cultuur en identiteit, die onderling op elkaar worden afgestemd zodat er een breed educatief palet ontstaat.

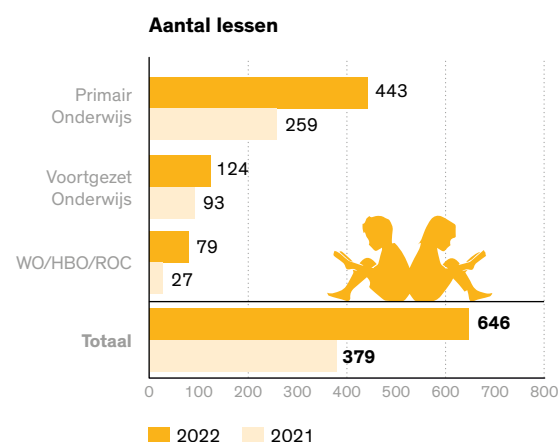
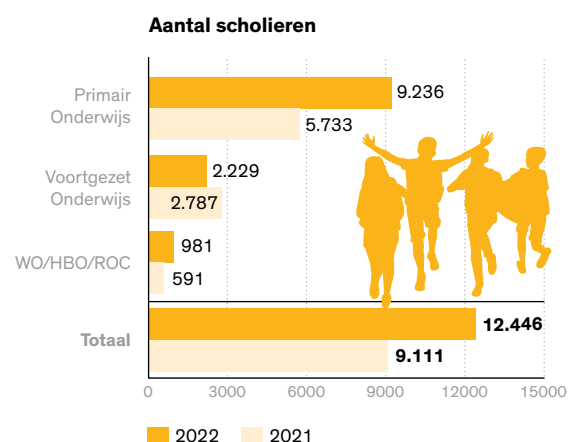
▲ Kinderboekenweekles met Gi-Ga-Groene workshop.

▲ In Back Street. Foto: Eveline van Egdom.

Spelenderwijs maken kinderen in dit museum kennis met jeugdliteratuur. Alle tentoonstellingen en workshops zorgen ervoor dat je kind voortaan geen boek meer laat liggen.

“ Kek Mama

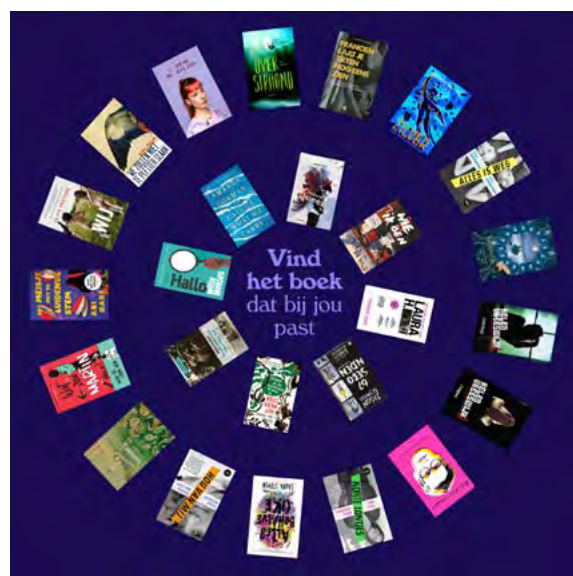

Om de impact van *Back Street* te vergroten, lanceerde het museum op 23 november 2022 het online platform vindjouwyaboek.nl waar jongeren terecht kunnen voor passend leesadvies. Het platform is ook geschikt voor docenten die hun leerlingen leestips op niveau willen geven. Deze boekenvinder werd vanaf het lanceringsmoment tot het eind van het verslagjaar 10.099 keer bezocht door 4.181 unieke bezoekers. Daarnaast investeert het museum ook in het onder de aandacht brengen van het belang van (voor)lezen en creatief taalonderwijs door onder meer museumlessen, rondleidingen en lezingen aan te bieden voor (toekomstige) leerkrachten en pedagogisch medewerkers. In samenwerking met het ICLON, een nascholingsprogramma voor docenten in het voortgezet onderwijs, organiseerde het museum voor docenten

Nederlands een workshop creatief schrijven door Alma Mathijssen.

Vanuit de wens bij te dragen aan een vitale leescultuur wil de organisatie ook kinderen bereiken die niet vanzelfsprekend naar het museum komen. Zo experimenteerde het in 2022 met het geven van educatie in wijken met veel taalzwakke kinderen, onder meer in samenwerking met Buurthuis Mandelaplein in de Haagse Transvaalwijk.

Het verhaal spuit gewoon uit mijn oren, daarom kan ik niet stoppen met schrijven

“ Brugklasleerling tijdens de workshop *Verhaal*

▼ Tijdens #MuseumGym. Foto: Eveline van Egdom.

Elten Kiene tijdens de Museumnacht. Foto: Eveline van Egdom. ▼

Evenementen

‘We hebben dit zó gemist’, kopt *AD Haagsche Courant* als de culturele sector in januari 2022 tijdens zijn gedwongen sluiting, uit protest toch de deuren opent. Ook het museum haakt aan bij door de Museumvereniging opgezette actie #MuseumGym en zo’n 20 kinderen en hun ouders dansten met Dolfje, deden een krachttraining met Kikker en pilates met Pippi. Kort daarop mochten de musea alsnog in het museum zelf bezoekers ontvangen. Stonden in de voorgaande jaren de publieksactiviteiten vanwege de pandemie op een laag pitje, in 2022 werden er weer meer georganiseerd. Zo besteedde het Literatuurmuseum aandacht aan de Boekenweek met een rondleiding door de expositie over Boekenweekauteur Ilja Leonard Pfeijffer, hield Marit Törnqvist in het museum de Annie M.G. Schmidtlezing en konden bezoekers van het Kinderboekenmuseum tijdens vakanties rekenen op allerlei extra activiteiten, zoals illustratiemasterclasses van onder meer Maria Koutamanis, Loes Riphagen en Georgien Overwater.

Marit Törnqvist tijdens de Annie M.G. Schmidt-lezing. ▲ Workshop door Margje Woodrow tijdens BoekTokLive. ► Foto's: Eveline van Egdom.

Ook tijdens de Haagse Museumnacht was het museum van de partij, met onder meer een spoken word-workshop door Elten Kiene, Splinter Chabot die vertelde over zijn boeken *Confettiregen* en *Roze brieven*, en optredens van het Jonge Stadsdichter Collectief. Iedereen die op zoek was naar goed leesvoer kon terecht in de boekensnackbar voor de beste literaire hapjes.

▼ Tijdens de Museumnacht. Foto: Eveline van Egdom.

Om de komst van *Back Street* te vieren en de Boekenweek van Jongeren af te trappen, organiseerde het museum samen met de CPNB op 16 september voor jongeren BoekTok-Live, met onder meer schrijversoptredens en workshops van onder anderen Renske de Greef, Khalid Boudou en Margje Woodrow.

► Opening van *Back Street* door Abdelkader Benali en Jonge Stadsdichter Nachoua Douayry.

▼ Gershwin Bonevacia, Daan Heerma van Voss en en Chinouk Thijssen tijdens BoekTokLive. Foto's: Eveline van Egdom.

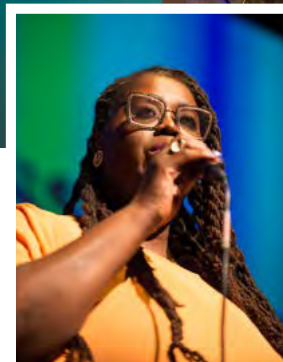
Ook aanwezig waren schrijvers van de Boekenweek van Jongeren-bundel – Chinouk Thijssen, Daan Heerma van Voss en Gershwin Bonevacia – en bekende BoekTokkers als Soraya Riem (@sorayariem.psd) en Noah de Camps Neto (@jetweede vader). Tijdens het event werden de winnaars van het Beste Boek voor Jongeren 2022 bekendgemaakt. Schrijver en BoekTokker Kluun reikte de prijs in de categorie 'Oorspronkelijk Nederlandstalig' uit aan Tom De Cock voor *Lily* en aan Abi Daré als winnaar in de categorie 'Vertaald' met *Het meisje met de luidende stem*.

▲ Abdelkader Benali, Raoul Deleo, Noah J. Stern en Frits Spits tijdens de uitreiking van de Woutertje Pieterse Prijs. Foto: Annemieke van der Togt.

2022 was sowieso een waar prijzencircus. Op 10 februari werden de Haagse Literatuur-prijzen uitgereikt, vanwege corona opnieuw online, waarbij elke winnaar, Peter Verhelst, Mischa Andriessen, Marieke Lucas Rijneveld en Erna Sassen, op een iconische Haagse locatie werd geïnterviewd. En live vanuit het Kinderboekenmuseum vond de uitreiking van de Woutertje Pieterse Prijs 2022 plaats tijdens een door Frits Spits gepresenteerde editie van 'De Kindertaalstaat' (KRO-NCRV). In juni ontving Daan Remmerts de Vries zijn Theo Thijssen-prijs 2021, een maand eerder kreeg Arnon Grunberg de P.C. Hooft-prijs 2022 en ook Philip Hopman werd bekroond: hij mocht in november de Max Velthuijs-prijs 2022 in ontvangst nemen. Deze drie oeuvrepreizen, waarvan de toekenning en uitreiking door het museum worden georganiseerd, vallen onder de Stichting P.C. Hooft-prijs voor Letterkunde. In december 2022 vierde het museum de 75^e verjaardag van de P.C. Hooft-prijs met een feestelijk evenement, met optredens van dichters die eerder de P.C. Hooft-prijs ontvingen – onder wie H.C. ten Berge, Anneke Brassinga en Judith Herzberg – en met door Eppo van Nispen, directeur van Beeld en Geluid, gekozen historische beelden. De bijeenkomst werd afgesloten met de bekendmaking van de laureaat voor beschouwend proza 2023: Tijs Goldschmidt.

▼ Maaïke Meijer reikt de Theo Thijssen-prijs 2021 uit aan Daan Remmerts de Vries.
► Philip Hopman tijdens de uitreiking van de Max Velthuijs-prijs 2022.
▼ Shirma Rouse tijdens de uitreiking van de Theo Thijssen-prijs 2021. Foto's: Mylène Siegers.

▲ Connie Palmen tijdens de uitreiking van de P.C. Hooft-prijs 2022. Foto: Mylène Siegers.

▲ Arnon Grunberg tijdens de uitreiking van de P.C. Hooft-prijs 2022. Foto: Mylène Siegers.

Ook participeerde het museum in evenementen van anderen, zoals het symposium 'Oorlog, trauma en kunst' in en van het Kunstmuseum met onder meer een bijdrage door Arnon Grunberg. De Cultuurschakel organiseerde met medewerking van het museum een workshop filosoferen met kinderen en ter ere van de honderdste geboortedag van de Curaçaose schrijver Boeli van Leeuwen organiseerde de Dutch Caribbean Book Club samen met het Nationaal Archief en het museum een middag over diens werk.

Aansluitend bij zijn koerswijziging het maatschappelijke karakter van literatuur meer uit te dragen, heeft het museum met negen andere Haagse instellingen het debatinitiatief SPREEK ontwikkeld met als doel de maatschappelijke dialoog op zoveel mogelijk manieren, met zoveel mogelijk deelnemers te voeren. Voortvloeiend uit dit initiatief diende het museum in 2022 als locatie voor de debatavond Platform Stad.

▲ Tijdens de viering van 75 jaar P.C. Hooft-prijs, met v.l.n.r.: Anneke Brassinga, Abram de Swaan, Sjoerd Kuyper, Maxim Februari, Judith Herzberg, Wim Hofman, H.C. ten Berge, Tijs Goldschmidt en Eva Gerlach. Foto: Mylène Siegers.

▲ Judith Herzberg en
▼ H.C. ten Berge tijdens de viering van 75 jaar P.C. Hooft-prijs. Foto's: Mylène Siegers.

Publieksbereik en partners

▲ In *Back Street*.
Foto: Mike Bink.

Doelgroepen

Het museum onderscheidt twee kerntaken. Enerzijds is het het rijksarchief voor literair erfgoed en maakt het onderzoek hiernaar mogelijk; anderzijds is het met zijn museale presentatie over literatuur en literair erfgoed een belangrijke speler op het gebied van literatuureducatie en leesbevordering. Dit betekent ook dat het museum een breed palet aan doelgroepen bedient: het archief trekt een groep toegewijde professionals en het online museum LiteratuurLab is er voor geïnteresseerde lezers met affiniteit voor literatuur en erfgoed. Het Kinderboekenmuseum richt zich vooral op families met kinderen van 0-13 jaar, het primair onderwijs en de brugklas, terwijl het Literatuurmuseum bezocht wordt door literatuur- en cultuurliefhebbers (18+), het voortgezet, middelbaar en hoger onderwijs en sinds 2022 14-20-jarigen. Hiermee heeft het museum zijn publiek aanzienlijk vergroot en verbreed.

De bezoekers van het museum komen uit het hele land en ook een groeiende stroom internationaal publiek weet het museum te vinden. Het online museum wordt niet alleen in Nederland maar ook buiten de landsgrenzen goed bezocht.

Het museum vindt het belangrijk iedereen de mogelijkheid te geven het museum te bezoeken en bood daarom ook in 2022 gratis entree voor mensen met een Ooievaarspas of Rotterdampas (voor inwoners van respectievelijk groot Den Haag en Rotterdam met een laag inkomen). Het nam wederom deel aan projecten als De Vakantiepas en er werd samengewerkt met partners als bibliotheken en de VoorleesExpress, zodat niet alleen hoogopgeleide lezers worden bereikt, maar juist ook degenen die taalzwak zijn. In het verslagjaar experimenteerde het museum met het geven van educatie in wijken met veel taalzwakke kinderen, waardoor ook doelgroepen worden bereikt die niet vanzelfsprekend naar het museum komen.

▲ In *Liefde na Auschwitz*.
► In *Ik ben Kikker*.
Foto: Eveline van Egdom.

Publieksbereik en partners

'Enige tijd geleden heb ik via Facebook gratis posters kunnen bestellen. Ze zijn geweldig! We zijn al heel wat jaren bezig om de leerlingen weer plezier te laten krijgen in het lezen. Deze posters dragen daar aan bij. Het leest in de klas natuurlijk een stuk fijner als het er gezellig uit ziet. Ook komen er gesprekken over schrijvers en boeken!'

“ mail van een docent van het Haarlem College

Marketing en communicatie

Het gaat goed met het museum. De bezoekersaantallen gaan weer richting de pre-corona cijfers en uit onderzoek en observaties op de vloer en monitoring van social media blijkt dat het publiek het museum waardeert. Het museum wordt gezien als een autoriteit op het gebied van de (jeugd)literatuur en literair erfgoed. Zo werd hoofd Collecties Bertram Mourits gevraagd een bijdrage te leveren aan de Dauchaulezing, bracht Thalia Ostendorf, aan de hand van het onderzoek dat ze deed voor de online expositie over Surinaamse schrijvers, namens het museum een ode aan Bea Vianen tijdens het festival Read My World en werd het museum door de radio gevraagd de betekenis te duiden van 70 jaar Jip & Janneke.

De afgelopen jaren heeft het museum de museummerken Literatuurmuseum en Kinderboekenmuseum steeds meer met elkaar in lijn gebracht qua positionering, programmering en marketing/communicatie. Zo werden al eerder de twee museummerken samengebracht door onder meer het implementeren van een gezamenlijk logo en huisstijl. Sinds de zomer van 2022 zijn de twee sites samengevoegd op Literatuurmuseum.nl. Het museum heeft de ambitie uiteindelijk alles onder één merk te brengen.

De focus van het marketing- en communicatiebeleid lag ook in het verslagjaar in het vergroten en verbreden van zowel de fysieke bezoekersstroom als het aantal online bezoekers, en het genereren van de zichtbaarheid voor de gehele organisatie. Gezien het geringe budget zijn met name *free publicity* en doelgerichte online marketing de belangrijkste middelen.

▲ Thalia Ostendorf (midden) tijdens Read My World.

▲ BoekTokers Soraya Riem (@sorayariem.psd) en Noah de Camps Neto (@jetweede vader) tijdens BoekTokLive. Foto: Eveline van Egdorn.

Eind 2022 startte het museum een online campagne ter promotie van LiteratuurLab, waarbij onder meer geadverteerd werd op de sites Tzum en Literair Nederland. Daarbij is het museum actief op diverse social media. Voor LiteratuurLab bouwt het hier aan een online community, waarbij de interactie met name op Facebook plaatsvindt. Ook experimenteerde het museum op het sociale media-platform TikTok om 14-20-jarigen te bereiken die niet via school naar *Back Street* komen; gezien de huidige berichtgeving over TikTok heeft het museum zijn activiteiten op dit platform vooralsnog stilgezet. In het verslagjaar scherpte het museum zijn social mediastrategie voor het hele museum verder aan om nog gericht de verschillende doelgroepen te bereiken.

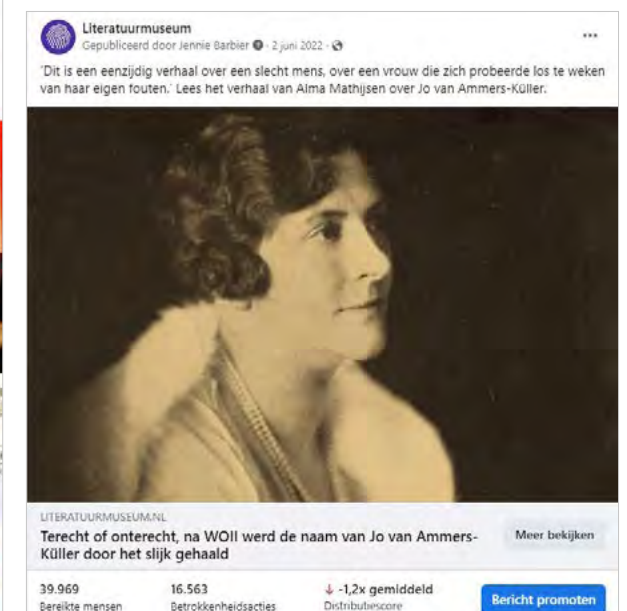
▼ Tijdens de docentendag van ProDemos.

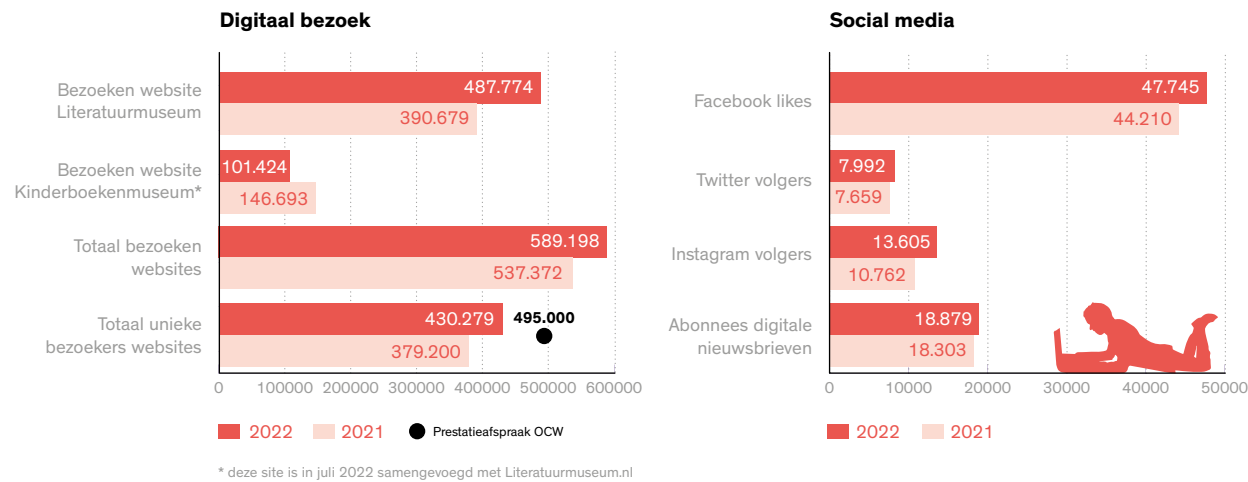
In 2022 werden ook traditionele middelen ingezet om *Back Street* te promoten. Om deze tentoonstelling in de markt te zetten, intensiverde het museum de communicatie gericht op het middelbaar en voortgezet onderwijs. Zo verstuurde het museum educatieve flyers en werden via EDG Media enkele direct mailings verzorgd, die naar circa 7.400 docenten zijn verstuurd. Daarnaast was het museum aanwezig op de Dag van het Literatuuronderwijs en de informatiemarkt van de docentendag Maatschappijleer van ProDemos, en werden speciale (voor) bezichtigingen georganiseerd.

Ik keek ook al op jullie FB. Zeer toffe info op alle vlakken. [...] Ik blijf maar lezen en kom niet meer toe aan mijn gewoon werk.

“ Philip Willaert

Publieksbereik en partners

Het museum bedreef actief pr, verstuurde 28 persberichten en werd genoemd in berichten van anderen, waaronder die van Stichting CPNB (over de Boekenweek) en de Leescoalitie. Het leverde veel aandacht op in zowel landelijke als regionale kranten, bladen en online sites, waaronder *Algemeen Dagblad*, *Dagblad van het Noorden*, *Den Haag Centraal*, *De Groene Amsterdammer*, *NRC Handelsblad* en de *VARA-gids*, online op sites zoals Nu.nl en Oudersvannu.nl. Alle pr-inspanningen leidden tot 983 berichten in printmedia en online, met een advertentiewaarde van € 1.755.598. Het totaal aantal keren dat mensen bereikt werden, was 456.645.473.

▲ Philip Hopman tijdens de uitreiking van de Max Velthuis-prijs 2022. Foto: Mylène Siegers.

Voor de berichtgeving over de toekenning van de Max Velthuis-prijs aan Philip Hopman en de aankondiging van een expositie van zijn werk in 2023, de verwerving van de jeugd-brieven van Lucebert en de viering van 75 jaar P.C. Hooft-prijs met de bekendmaking van de laureaat van 2023 leverden veel media-aandacht op. Daarnaast was het museum ook te vinden in diverse podcasts en op radio en tv.

▲ Deel van het literaire archief van Ilja Leonard Pfeijffer.

Ik heb twee jaar geleden mijn hele archief gedoneerd aan het Literatuurmuseum [...] Ik kon me geen veiligere en liefdevollere plek bedenken dan het Literatuurmuseum. En zij wilden het hebben. Ik ben heel blij dat het daar nu in goede handen is.

Ilja Leonard Pfeijffer in het radioprogramma *Kunststof*

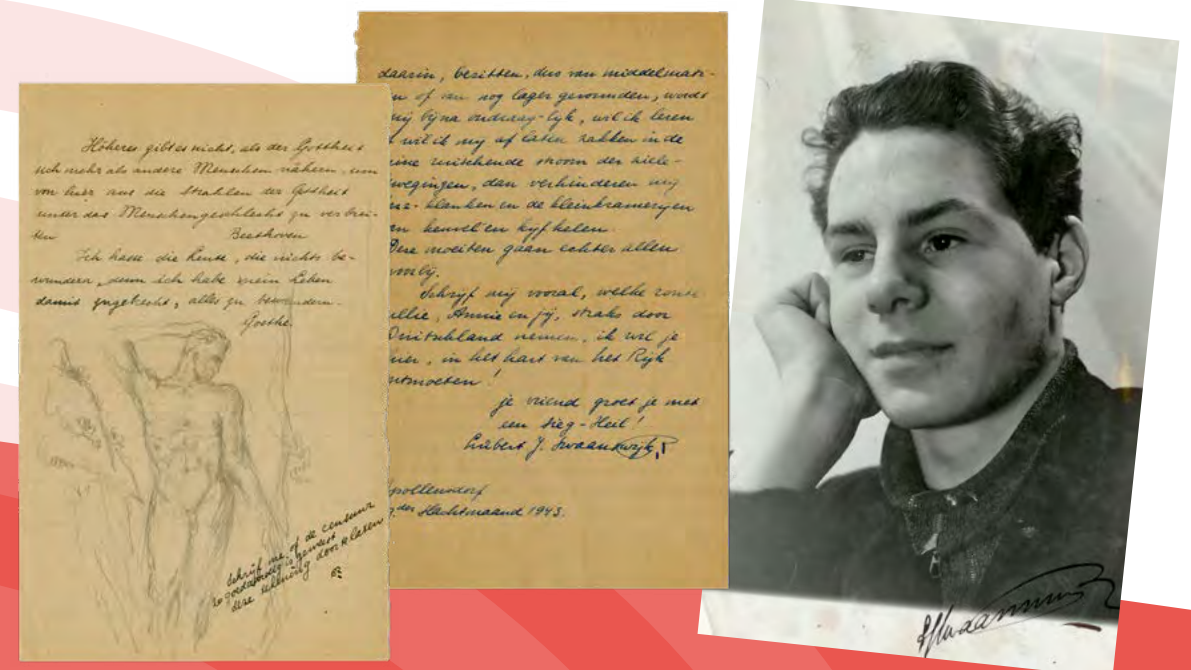
- Script van *Leedvermaak* van Judith Herzberg.
- ▼ Frans Erens.

Zo vertelde Boekenweekauteur Ilja Leonard Pfeijffer in *Kunststof* over 'zijn' expositie in het museum, maakte directeur Aad Meinderts in dit radioprogramma de winnaars van de Haagse Literatuurprijzen bekend, nam Babs Gons een podcast op in het museum en besteedde Frits Spits' *Taalstaat* aandacht aan onder meer de verwerving van het Frans Erens-archief en de Lucebert-brieven. Bertram Mourits, hoofd Collecties, was te gast in *Met het oog op morgen* waarin hij vertelde over zijn boek *De achterkant van de bevrijding* en was op tv te zien in een documentaire over Heere Heeresma.

Als altijd werden in 2022 acties en promoties ingezet om het museum onder de aandacht te brengen, zo sloeg het museum met het Nationaal Toneel de handen ineen voor cross-promotie in kader van de opvoering van *Leedvermaak* van Judith Herzberg.

- ▼ Brieven van Lucebert aan Albertine Koppijn.
- ▼ Lucebert, 1941.

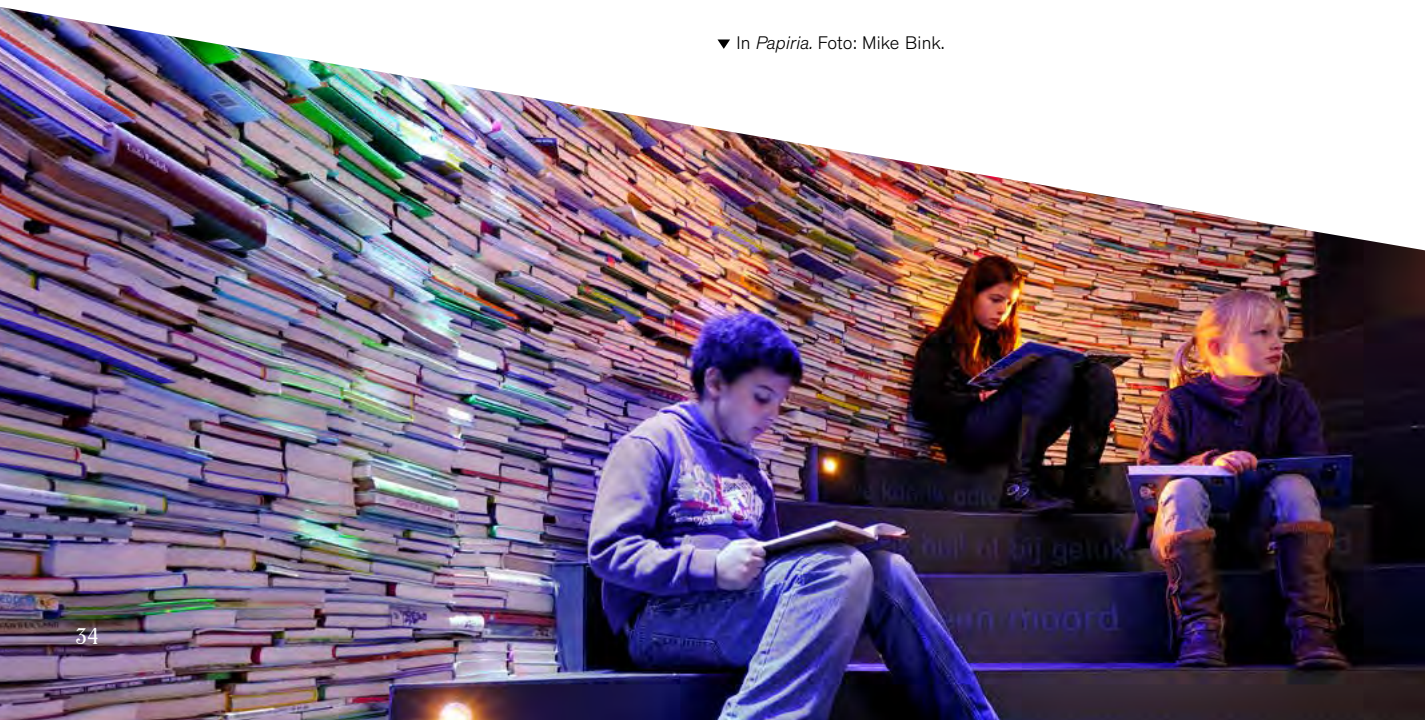
Samenwerkingspartners

Bij alle activiteiten die het museum onderneemt, geldt dat samenwerking – onder meer met universiteiten, onderzoeksinstellingen, educatieve organisaties en diverse letterenorganisaties – een belangrijk middel is. Het museum staat niet op zichzelf, maar is ingebed in zowel het museale veld als het letterenveld. Zo heeft het zitting in het bestuur van het Willem Kloos Fonds, de Stichting Directieoverleg Haagse Musea, participeert het in het Haagse Cultuurmenu en werkt samen met Haagse collega-musea als het Louis Couperus Museum. Landelijke partners zijn onder meer de UBK (Samenwerkende Nederlandse Bibliotheken en Nationale Bibliotheek) en DEN Kennisinstituut cultuur & digitale transformatie. Daarnaast kent het museum ook internationale samenwerkingspartners, waaronder het Letterenhuis te Antwerpen (onder meer op het gebied van wetenschappelijk onderzoek). Vanwege zijn expertise op het gebied van interactieve exposities en het ruimtelijk presenteren van literatuur en literair erfgoed wordt het museum veelvuldig gevraagd zijn kennis te delen. Het ontving in 2022 weer

diverse bibliotheken en musea uit binnen- en buitenland, onder meer Bibliotheek Rotterdam, Tresoor, Henrik Ibsen Museum (Noorwegen), Petőfi Literary Museum (Hongarije) en Estonian Literary Museum/A.H. Tammsaare Museum (Estland).

In de strijd tegen de toenemende ontlezing trekt het museum op met diverse partners. Het vormt samen met o.a. Stichting Lezen, de CPNB, Stichting Lezen en Schrijven en de Koninklijke Bibliotheek de Leescoalitie. Naast een politieke lobby gericht op het maatschappelijk belang van lezen zetten de partners gezamenlijk diverse leesbevorderingsprojecten en -campagnes op. Het Leescoalitieproject *Readification – Lees je game uit!* viel in 2022 meerdere malen in de prijzen, en in april ging een nieuwe campagne van start: *Springlezend*, over het belang van goed leesonderwijs en de rol van bevlogen leerkrachten.

▼ In *Papiria*. Foto: Mike Bink.

► Jonge Haagse Stadsdichter Chelsy Valentina.

Verder werkte het museum in het verslagjaar mee aan een onderzoek van het LKCA en Stichting Lezen over hoe je leesbevordering en cultuureducatie kan combineren, en participeerde het – met o.a. ROC Mondriaan, Bibliotheek Den Haag, Paagman, de Voorlees-express, Stichting Lezen en Schrijven – in de campagne Heel Den Haag Leest. Een ander Haags samenwerkingsinitiatief was de verkiezing van de Jonge Haagse Stadsdichter, waarbij VO-scholen uit alle stadsdelen en leerlagen werden uitgenodigd mee te doen. Na een scholentrajec met poëzietraining en diverse voorrondes werd tijdens Nationale

Gedichtendag 2023 Chelsy Valentina met het gedicht 'Een reis door de stad waar mijn leven compleet voelt: Den Haag' uitgeroepen tot eerste Jonge Stadsdichter van Den Haag. Met dit initiatief willen de diverse partners laten horen wat er in de stad en onder Haagse jongeren speelt.

Voor *Back Street* werd gewerkt met een rijkgeschakeerd contentteam van onder anderen spoken word-artiesten, schrijvers, dichters, onderwijspecialisten en jongeren zelf. Deze aanpak levert sterke tentoonstellingen op en zorgt dat de doelgroep zich aangesproken voelt. Om te zorgen dat een breed publiek zich herkent in alles wat het museum te bieden heeft, laat het museum zich inspireren door creatieven en experts op het gebied van inclusie, diversiteit en toegankelijkheid, waaronder ROSE Stories en EMMA Experts in Media en Maatschappij.

▼ Jonge Stadsdichter-collectief.

▲ In de Voorleestent.
Foto: Eveline van Egdom.

Organisatie

De commissie wil haar waardering uitspreken voor het vele en goede werk dat wordt verzet met een klein team personeel en vrijwilligers. Dat is een hele prestatie.

“ Lillian Gonçalves-Ho Kang You, voorzitter, in het visitatierapport

Visitatie

In 2022 werd het museum, als een van de 29 rijksmusea van Nederland, gevisiteerd. Deze vierjaarlijkse kwalitatieve evaluatie door een commissie van onafhankelijke deskundigen heeft als doel het geven van externe verantwoording aan publiek, partners, overheid en samenleving, en het bevorderen van interne kwaliteitsontwikkeling. De commissie sprak met het managementteam, diverse personeelsleden en leden van de Raad van Toezicht en kwam januari 2023 met haar rapport. Volgens de commissie kwam uit de gesprekken een algeheel beeld naar voren van grote betrokkenheid bij de inhoud van het werk en van harmonieuze samenwerking. Ze sprak haar waardering uit voor de bijdrage die het museum levert aan de leesbevordering en complimenteerde het museum met zijn activiteiten, vooral de innovatieve tentoonstelling *Back Street*. Ze onderkende de uitdagingen die de huisvestingsproblematiek met zich meebrengt en sprak ook haar zorgen uit over het feit dat het museum over (te) weinig capaciteit en budget beschikt voor met name het beheer van de museumcollectie. Het museum neemt de aanbevelingen ter harte, die met name gericht zijn op vitaliteit en toekomstbestendigheid.

Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht nam in het verslagjaar afscheid van Birgit Büchner en voorzitter Koos van der Steenhoven. In 2022 werd de Raad versterkt met twee nieuwe leden en per 1-1-2023 volgde Mei Li Vos Van der Steenhoven op als voorzitter, waardoor de raad op dat moment bestond uit:

Mei Li Vos, voorzitter
Rashid Azimullah
Marjolein van Breemen
Martijn David
Yra van Dijk
Martine Schaap

In het verslagjaar is de Governance Code Cultuur toegepast. De Raad onderschrijft de Fair Practice Code en de Code Diversiteit & Inclusie en neemt de implementatie daarvan, samen met de directeur-bestuurder, ter hand. De Raad heeft drie commissies met elk een eigen reglement: een auditcommissie, een renumerationcommissie en een inhoudelijke kwaliteitscommissie. Het belangrijkste gespreksonderwerp was de huisvesting. Ook op andere vlakken stond de Raad de directie van het museum met raad en daad ter zijde en oefende zijn taak als toezichthouder uit.

Personeel

De organisatie had in 2022 een gemiddelde omvang aan vast en tijdelijk personeel van 19,4 fte, het aantal projectmedewerkers omvatte in het verslagjaar 1,6 fte. Het verzuimpercentage bedroeg 7,67 %; vanwege enkele gevallen van langdurig verzuim ligt dit hoger dan het jaar ervoor (2021: 4,1%).

Het Managementteam bestond eind 2022 uit:
Aad Meinderts, directeur-bestuurder
Ingrid Eilander, adjunct-directeur / hoofd Publiekszaken & Tentoonstellingen
Valérie Drost, hoofd Bedrijfsvoering
Bertram Mourits, hoofd Collecties

Het museum is niet alleen dank verschuldigd aan zijn medewerkers en vrijwilligers, maar eveneens aan de studenten die in 2022 stage liepen. Het museum nam in het verslagjaar afscheid van Marian van Wissen, hoofd Bedrijfsvoering, die met prepensioen ging. Het museum is ook haar zeer dankbaar voor wat ze voor de organisatie betekend heeft.

Financiën

▲ Wethouders Dennis de Vries en Eva Oosters verwelkomen Aad Meinderts in Magazijn De Zon te Utrecht.
Foto: Juri Hiemsch.

Handtekeningen van wethouders Dennis de Vries en Eva Oosters en directeur Aad Meinderts bij een dichtregel van Judith Herzberg, aangebracht door JanisDeMan in Magazijn De Zon. Foto: Juri Hiemsch. ▼

*je voelt je er meteen in thuis
hoewel je er nooit eerder was*
Judith Herzberg

Het museum valt voor zowel het beheer van de collectie, de instandhouding van het museale gebouw als de taken op het gebied van exposities, wetenschap en educatie onder de Erfgoedwet, wat betekent dat het museum kan rekenen op de in het kader van de Erfgoedwet toegewezen structurele financiering. De organisatie is behoedzaam en neemt weinig risico's in verband met een beperkt eigen vermogen. Naast museum is ze ook een steeds groeiend archief. Dat kost geld en fungeert allerm minst als geldmotor. Daarom wordt altijd behoudend begroot, ook ten aanzien van bezoekersaantallen. Ook voor 2022 is aangestuurd op het zoveel mogelijk binnen budget te blijven, en tegelijkertijd datgene te doen, wat past bij een toekomstbestendig museum.

Het museum staat voor de grote uitdaging op het huidige professionele niveau te blijven acteren en zich tegelijkertijd te blijven ontwikkelen als duurzaam ondernemer en werkgever. De afgelopen jaren is het sterk gegroeid, zowel in het aantal vierkante meters voor tentoonstellingen, als in het aantal bezoekers. Dit komt overeen met zijn ambities, maar heeft tegelijkertijd ook impact op de organisatie. Het museum groeit, en om kwaliteit te blijven leveren, is het noodzakelijk te gaan anticiperen op de groei. Eind 2022 zette het museum hiertoe belangrijke stappen, zowel op het gebied van personeelsbeleid, facilitair en huisvesting, als digitalisering. In 2023 wil het museum alle organisatieonderdelen bescheiden versterken, door huidige functies te bestendigen, de bezetting op de vloer uit te breiden en ondersteuning bij collecties, of door functies toe te voegen zoals ondersteuning bij facilitaire zaken.

Exploitatierekening 2022

In euro's (€)	2022	Begroting	2021
BATEN			
Publieksinkomsten	855.381	570.500	409.720
Overige directe opbrengsten	27.599	15.000	0
Indirecte inkomsten	114.372	110.500	110.207
Bijdragen uit private middelen	191.805	121.268	181.886
Totale Opbrengsten	1.189.157	817.268	701.813
Subsidie OCW	3.362.257	3.233.236	3.233.236
Overige subsidies/bijdragen uit publieke middelen	991.693	336.170	1.328.388
Totale Subsidies/Bijdragen	4.353.950	3.569.406	4.561.624
TOTALE BATEN	5.543.107	4.386.674	5.263.437
LASTEN			
Salarislasten	1.966.441	1.849.570	1.598.942
Afschrijvingen	188.216	147.000	172.039
Huisvesting	1.412.979	1.672.373	1.448.652
Aankopen	207.082	25.000	86.911
Overige lasten	1.364.050	686.450	1.008.439
TOTALE LASTEN	5.138.768	4.380.393	4.314.983
Saldo uit gewone bedrijfsvoering	404.339	6.281	948.454
Saldo rentebaten/-lasten	11.977	-6.281	-8.190
Exploitatieresultaat	416.316	0	940.264
Bestemmingsreserves/-fondsen	-417.500	0	-950.000
RESULTAAT	-1.184	0	-9.736

Ondernemerschap

Pre-corona floreerde het museum, ook in financieel opzicht. De doelstelling van het museum is, op basis van de Meerjarenbegroting 2021-2024, om jaarlijks 10.000 meer bezoekers te verwelkomen, groeiend van 60.000 in 2021 naar 90.000 in 2024. Hierop is de meerjarenbegroting ook ingericht. Met ruim 100.000 bezoekers is de doelstelling van 70.000 in 2022 ruimschoots behaald. Deze grote bezoekersaantallen, inkomsten uit de museumshop, kinderfeestjes en zaalverhuur zorgden voor hoge publieksgerelateerde inkomsten. De pandemie had in 2021 aanzienlijke omzetsderving tot gevolg, maar in 2022 krabbelde het museum er weer bovenop. Dit komt mede doordat het succesvol is in fondsenwerving, onder meer voor digitalisering en *Back Street*. Daarnaast doet het museum aan particuliere fondsenwerving, via continue werving van donaties op de website, Geef.nl en de onlineticketshop. De komende jaren wil het museum ook proberen commerciële sponsors aan zich te binden; waarbij het op een hoger strategisch relatiemanagement bedrijven een must is. Hiertoe heeft het museum in het verslagjaar eerste stappen gezet. Ook het bestuur van de Vrienden van het museum, bestaande uit Hans Buurman, Adriaan van Dis, Ernst Hirsch Ballin en Bertram Mourits, zal hier een rol bij spelen. Het nieuwe bestuur van de Vriendenorganisatie werd in het verslagjaar geïnstalleerd.

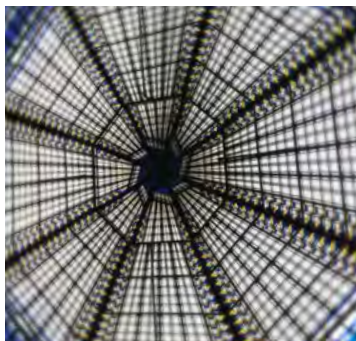
Het museum vindt duurzaamheid een belangrijk uitgangspunt voor de nieuwe huisvesting, maar zet ook op de huidige locatie al enkele stappen op dit gebied. Zo probeert het zoveel mogelijk tentoonstellingsmaterialen te recyclen en is het aanbod in het museumcafé grotendeels biologisch. De komende jaren zet het museum in op verder verduurzamen.

Huisvesting

Sinds 1982 is het museum gehuisvest in het Koninklijke Bibliotheek-complex direct naast Den Haag Centraal. De eigenaar van het pand, het Rijksvastgoedbedrijf (RVB), heeft echter laten weten per 1 januari 2028 niet langer onderdak aan het museum te kunnen bieden. De staat van onderhoud is gebrekkig en het risico voor mens en collecties aanzienlijk, zoals blijkt uit het rapport *MEMO Instandhouding Prins Willem-Alexanderhof 5 te Den Haag* van 9 februari 2022, op basis waarvan maatregelen zijn genomen. Daarnaast heeft het museum in oktober 2022 de huur opgezegd gekregen per 1 januari 2028. Dit maakte dat de zoektocht naar een nieuwe locatie nog urgenter werd. Het museum is al lange tijd op zoek naar een ander pand; een dat recht doet aan zijn programma, waar het zijn archief onder kan brengen en dat ruimte biedt voor verdere ontwikkeling. Het museum wil functioneren als een literaire ontmoetingsplaats, waar een zo breed mogelijk publiek makkelijk binnenloopt. Hiertoe zijn goede zichtbaarheid en een levendige omgeving belangrijk.

▼ Mocaans geld bedacht en getekend door Ilja Leonard Pfeijffer.

◀▲ Magazijn De Zon in Utrecht.

Lange tijd onderzocht het museum de mogelijkheid zich te vestigen in het Staal-complex, in de Haagse binnenstad, maar de eigenaar besloot in het verslagjaar het pand te verkopen waardoor verhuizing naar dit pand onzeker werd. Aan de samenwerking tussen de eigenaar van het pand en het museum kwam om die reden in oktober 2022 een einde; alle ontwerpvoorbereidingen ten behoeve van het complex moesten worden stopgezet. Daarom heeft het museum besloten ook de mogelijkheid te verkennen zich te vestigen in het iconische Magazijn De Zon in hartje Utrecht. Februari 2023 tekenden het museum en gemeente Utrecht een intentieovereenkomst voor de komst van het museum naar Utrecht.

Het perspectief van nog maximaal vijf jaar in de huidige huisvesting dwingt tot scherpe keuzes waarin nog wel en niet meer te investeren. Het museale aanbod voldoet voor de komende jaren, mede door de nieuwe vloeren op de eerste en tweede etage, al blijft het noodzakelijk te investeren in het onderhoud van de bestaande presentatie. Tot slot werden in 2022 werkzaamheden uitgevoerd door het RVB ten behoeve van de instandhouding van het pand. Dit is ook in 2023 en verder aan de orde.

▲ Nieuwe vloer in ABC met de dieren mee.
Foto: Mike Bink.

Bijlage I

Aanwinsten 2022

A

- C.S. Adama van Scheltema, diverse archivalia waar- onder afschriften van dagboeken door Enno Endt en het handschrift van 'Psychische Analysen'.
- A. Alberts, exemplaar van *De eilanden* met hand- tekeningen van diverse auteurs.
- Peter Altena, brieven aan Altena van Margriet de Moor, Rascha Peper en Gerard Reve.
- Margreet Andrée, brieven van Bertus Aafjes, Marnix Gijsen en Ed. Hoornik.
- Hans Andreus, album *Klein boek om het licht heen* met o.m. een cahier met handschriften en tekening door Frank Lodeizen.
- Armando, portret- tekeningen door Joop Rubens; aanvulling op de literaire nalatenschap met o.m. aantekeningen, av-materiaal, archivalia betreffende Herenleed, schetsen, en corres- pondentie.
- Barbarber, archief ver- zameld door K. Schippers.
- Neeltje Batelaan, rijmprent 'Brief aan mijn zeer geliefde Oom'.
- Belcampo (ps. van H.P. Schönfeld Wichers), glasnegatieven van (familie)foto's; bronnenverzameling m.b.t. *De filosofie van het Belcampisme*.
- Roby Bellemans, archief met o.m. correspondentie
- De Bezige Bij, Super Lees- Legpuzzel met door Paul Huf gemaakte foto t.g.v. het 25jarig jubileum.
- J.M.A. Biesheuvel, hand- schrift van Biesheuvel en een blad van Kees Broos met gedicht tgv huwelijk Pieter van Vollenhove met prinses Margriet, 1965.
- Alfred Birney, diverse archivalia waaronder typoscripten en/of druk- proeven met correcties, drukwerk en een type- machine.
- Anna Blaman (ps. van J.P. Vrugt), foto's; een fotoalbum uit nalatenschap Ellen Warmond met (vakantie)foto's van o.a. Blaman, Warmond en Alie Bosch; typoscript van 'Madame Thérèse'; brief aan Jannie van Wijngaarden; geluidsband met een door Blaman geschreven en voorgelezen kerstverhaal.
- J.C. Bloem, brieven aan Botter; exemplaar van *Het verlangen* met notitie.
- Godfried Bomans, aanvulling op literaire

B

- Piet Bakker, diverse archivalia, waaronder het typoscript 'De familie van Passau', drukwerk, tekeningen o.a. door Cees Bantzinger, vredespijp geschonken door J.W.F. Werumeus Buning en brieven van o.a. Wim Kan en Harry Mulisch.
- H.H. ter Balkt, typoscript met correcties van het gedicht 'In de zwart- gouden stad'.
- Louis Paul Boon, pentekening 'Le Prince de Machiavelli'.
- C.H. Bos-Everts, diverse archivalia waaronder een typoscript van 'Verankerd' en brieven van Menno ter Braak en H. van Galen Last.
- Mano Bouzamour, laptop waarop hij *De belofte van Pisa* schreef.
- Menno ter Braak, brieven aan diverse auteurs; brief van E. du Perron aan E. Bouws, R. Brulez en Ter Braak. Brief van Ant ter Braak-Faber aan S. Lewin.
- Gerard den Brabander (ps. van J.G. Jofriet), portret door Freek van den Berg; foto door Wies Meertens; brief aan mevrouw G.J. Frauenfelder-Gregoire.
- Anneke Brassinga, diverse archivalia, waaronder buste en schilderij, betreffende Brassinga verzameld door Jos Swiers.
- Nini Brunt, jeugdfoto's.
- Cor Bruijn, diverse archivalia betreffende Bruijn; portret door Jan Godefroy.

- Patrick Buch, diverse archivalia, waaronder brieven, opdrachten van Frédéric Bastet aan Henk Brouwer, archivalia betreffende Boudewijn Büch.
- C. Buddingh', brieven aan Hendrika Cornelia Huisman-van Voorden.
- Wim Bijmoer, gordijnstof met Beertje Pippeloentje; illustraties.

C

- Edgar Cairo, literaire nalatenschap, met o.m. manuscripten van romans, essays, gedichten, vertalingen en ander werk, drukwerk, persoonlijke documenten waaronder agenda's en correspondentie.
- Jan Campert, foto.
- Remco Campert, aanvulling op het archief, met o.m. persoonlijke documenten, foto's en correspondentie; brieven aan Rudi Kousbroek; correspondentie met Han Geers; brief aan Margriet Kruijver.
- S. Carmiggelt, plakboek gekocht door Kees van Kooten op een marktje; divers drukwerk.
- Louis Couperus, dossier betreffende Couperus en 'De uren van Raphael'.
- Louis Couperus Genootschap, archief met o.a. correspondentie, notulen en officiële documenten.
- Rie Cramer, correspondentie met uitgeverij Van Goor.
- Emma Crebolder, portret door Annelies Hoek.

- Jan Cremer, typoscript *Ik Jan Cremer 2e boek* en doorslagen van typoscript van de oerversie van *Ik Jan Cremer 1*.
- *Criterium*, divers drukwerk.

D

- Kreek Daey Ouwens, archivalia waaronder typoscripten, foto's, typemachine en correspondentie.
- Jenny Dalenoord, boeken met voorin originele tekeningen.
- Arend van Dam, dossier m.b.t. kinderboekenweek-geschenk 2020 *De diamant van Banjarmasin*.
- Barbara Davis (ps. van S. Davidson), brieven en boek met opdracht.
- Adriaan van Dis, portret door Jopie Roosenburg-Goudriaan.
- Erika Dedinszky, typoscripten.
- Jaap van Domselaer, diverse archivalia, waaronder foto's, een persoonsbewijs uit 1941 en brieven.
- A. den Doolaard (ps. van C.J.G. Spoelstra), familie-foto; brief aan Ria en Jan Oosterhof; foto's en documentatie betreffende Macedonië.
- Mary Dorna, portret door Herman Gordijn.
- Renate Dorrestein, correspondentie met Iris van der Kleij.
- Tonke Dragt, diverse archivalia waaronder typoscripten, boekjes met handschriften van collega's, foto's en brieven aan

Liesbeth ten Houten.

- Imme Dros, portret door Harrie Geelen.
- Otto Dijk (ps. van A. Odijk), diverse archivalia waaronder aantekeningen, typoscripten, grafisch materiaal, portrettekening en een PC.

E

- Jan Elburg, brief aan C.W. van de Watering; aanvulling op de literaire nalatenschap met o.a. aantekeningen en correspondentie.
- Jan Elemans, literaire nalatenschap met o.m. manuscripten, persoonlijke documenten en correspondentie.
- Willem Ellenbroek, boeken met opdracht van o.a. Remco Campert, Hugo Claus en Jan Wolkers.
- Marcellus Emants, boek met handgeschreven gedichtje.
- Jan Emmens, literaire nalatenschap met o.m. aantekeningen, persoonlijke documenten zoals agenda's, foto's, en correspondentie.
- Jan Engelman, brief aan minister Marga Klompé.
- Cas Enklaar, informatie m.b.t. boektitels uit Enklaars nalatenschap.
- Henk Ester, diverse archivalia waaronder brieven o.a. van Maarten 't Hart en Koos van Weringh.
- Eddy Evenhuis, diverse archivalia uit de nalatenschap van Lieneke Jongeling, waaronder gedichten en brieven van A. Roland Holst.

- Henriëtte van Eyk, typoscript van 'De sterretjes-steeg'.

F G

- H. van Galen Last, brieven aan Van Galen Last over Menno ter Braak en E. du Perron.
- Harrie Geelen, zelfportret.
- Piet Gerbrandy, correspondentie met o.a. H.H. ter Balkt en Rogi Wieg.
- Het Getij, brieven.
- Agnes de Graaf, literaire nalatenschap.
- Karel N.L. Grazell, diverse archivalia.
- Arnon Grunberg, vierluik Liefde na Auschwitz door Elisa Pesapane; portret door Herman Gordijn.

H

- Jacob Israël de Haan, portret door Peter Yvon de Vries.
- Jacques Hamelink, deel van de literaire nalatenschap met o.m. agenda's, manuscripten en typoscripten; brieven aan De Gids met beoordelingen van o.m. Ed. Hoornik en Bert Voeten.
- Jan Hanlo, diverse archivalia verzameld door Ser Prop, met o.m. drukwerk, correspondentie en een portret vermoedelijk door Karin Eyck.
- F. Harmsen van Beek, diverse opdrachten o.m. van Renate Rubinstein; 'Grasbrief' aan en antwoord van M. Vasalis.
- Thomas Heerma van Voss, brief aan L., foto's.

- Albert Helman, diverse archivalia waaronder de film 'Passiespel in Suriname'.
- Friso Henstra, aanvulling op archief, met o.m. illustraties en drukproeven
- Judith Herzberg, aanvulling op archief, met o.m. drukwerk en een dossier m.b.t. toneelrechten van Stockholm.
- Ed. Hoornik, deel van de literaire nalatenschap met o.a. brieven aan Liesel Nussbaum en van zijn stiefmoeder.
- W.S. Huberts, correspondentie.
- Johan Huizinga, pen-tekening op briefkaart.

I J

- Jan W. Jacobs, diverse archivalia.
- C.O. Jellema, correspondentie.
- Harm de Jonge, archief, met o.m. dossiers van boeken met o.a. aantekeningen, correspondentie, typoscripten en drukproeven; portret.
- Ingrid Jonker, literaire nalatenschap, met o.m. manuscripten en typoscripten, foto's, persoonlijke documenten, familiepapieren, av-materiaal en correspondentie met o.a. André Brink en Jack Cope.

K

- Gerrit Kamphuis, portret van Betty Kamphuis-Simons Cohen (echtgenote)

door Erika Visser.

- H.W.J.M. Keuls, diverse archivalia waaronder foto's en correspondentie.
- Willem Kloos, diverse archivalia afkomstig uit nalatenschap van dr. Adriaan Willemse, met o.m. een brief van Kloos.
- Henk Kooijman, typoscript van *De polder in de Hondsdagen*.
- Leonie Kooiker, literaire nalatenschap met o.m. typoscripten, drukproeven, persoonlijke documenten en correspondentie.
- Kees van Kooten, stoel gemaakt door Karel Meijers n.a.v. *Veertig*.
- Alfred Kossmann, brief van Maria Csollany.
- Gerrit Krol, brieven aan Willem A. Scholte; portret door Edzard Krol.
- Nannie Kuiper, portret door Philip Hopman.
- Reinold Kuipers, portretten door Abe Kuipers; jeugdfoto.
- Albert Kuyle (ps. van L. Kuitenbrouwer) boeken met opdracht o.a. van H. Marsman, Herman de Man en, A. den Doolaard, 1945.

L

- Olaf J. de Landell (ps. van J.B. Wemmerslager van Sparwoude), typoscripten
- Boeli van Leeuwen, film m.b.t. Van Leeuwen; floppy.
- J.H. Leopold, Bronzen plaque door Charlotte van Pallandt.
- Lucebert, brieven aan Tiny Koppijn.
- Arie van der Lugt, brieven aan Heinz Schneeweisz.

M

- Nop Maas, diverse archivalia.
- A. Marja (ps. van A.T. Mooij), diverse archivalia waaronder een typoscript.
- Alma Mathijssen, archivalia betreffende *Alles is Carmen*.
- Marie-Sophie Mejan, illustraties voor o.a. *In de riddertijd* van C. Joh. Kieviet.
- Willem de Mérode, manuscript van gedichten.
- John O'Mill (ps. van J. van der Meulen), boek met opdracht.
- Christiaan de Moor, diverse archivalia uit nalatenschap van De Moor en zijn dochter A.E. Melai-de Moor, waaronder typoscripten van A. Roland Holst, correspondentie met Wim de Boe, Jacob Israël de Haan en Karel van het Reve.
- Yvonne Mulder, diverse archivalia, met o.m. brieven, gedichten en drukwerk betreffende diverse auteurs.
- Harry Mulisch, portret door Mieke Dillo.
- Multatuli (ps. van E. Douwes Dekker), 78-toerenplaat met deel uit *Max Havelaar* gelezen door Albert Vogel.

N

- Top Naeff, present-exemplaar van *Zo was het ongeveer*.
- Cees Nooteboom, boek met opdracht voor en brief aan Eddy Posthuma de Boer.

O

- G.A. van Oorschot, brief

M.A. Tellegen m.b.t. uitgave werk van Belle van Zuylen.

- Anna Otto, diverse archivalia waaronder het manuscript 'Hoe het verder ging', persoonlijke documenten en drukwerk.

P

- François Pauwels, portret door Jan van Herwijnen.
- E. du Perron, aanvulling op het archief van Du Perron en Elisabeth du Perron-de Roos met o.m. manuscripten, tekeningen, een scheepskist, fotoalbums en correspondentie; uitgave van *Adrienne Mesurat* van Julien Green, met notities van Ronald Spoor;
- Jo Peters, archief van uitgeverij Herik met manuscripten en correspondentie.
- Frans Pointl, typoscripten van gedichten.
- E.J. Potgieter, diverse archivalia waaronder brieven en manuscripten gelegenheidsgedichten opgedragen aan Jeronimo de Vries.

Q

R

- Victor Reinders, literaire nalatenschap met o.m. aantekeningen, manuscripten en typoscripten, oorlogsdagboeken en persoonlijke documenten.
- Gerard Reve, diverse archivalia waaronder een brief aan de heer Kester met bijlagen.
- J.G. de Ridder, diverse archivalia waaronder

manuscripten, typoscripten en brieven van Nol Gregoor en Joannes Reddingius, archivalia m.b.t. Willem Kloos en foto's.

- Tony de Ridder, brieven aan André Eschauzier; manuscript van gedichten.
- Giza Ritschl, boek met opdracht.
- Tjalie Robinson, archivalia van Wim Willems t.b.v. Robinsons biografie.
- Juul Roggeveen, diverse archivalia waaronder manuscripten en typoscripten en drukwerk.
- A. Roland Holst, brieven aan mevrouw W.L. Boldingh-Goemans; boek met opdracht voor An Tydeman; diverse archivalia waaronder brieven.
- Henriëtte Roland Holst, brieven aan Aggie van Breemen-Deutmann.
- Lydia Rood, portret door Marente Hupkes.

S

- Leni Saris, boeken met opdracht.
- Ben Sikken, bidprentje.
- J. Slauerhoff, eerste proef van *Een eerlijk zeemansgraf*; brief aan Nicolaas Walle Maas, boek met opdracht.
- Klaas Smelik, aanvulling op literaire nalatenschap met o.m. scenario's, fotoalbums en persoonlijke documenten.
- Gabriël Smit, diverse archivalia waaronder een manuscript en typoscript, drukwerk en foto's; opdracht voor A. den

Doolaard.

- A.L. Snijders, brieven aan Frank Letterie.
- Jacob Stamperius, foto.
- Anne Stalinski, schetsen en tekeningen voor *De diamant van Banjarmasin* van Arend van Dam, met tekenmateriaal.
- F. Starik, aanvulling op nalatenschap, met o.m. typoscripten, persoonlijke documenten en foto's.
- Lisetta Stembor, literaire nalatenschap, met o.m. overeenkomsten, foto's en correspondentie met o.a. Tonke Dragt.
- N.J. Storm van 's-Gravesande, manuscript.
- Arjen Struik, manuscript van 'Menselijkerwijs'.

T

- Alain Teister, script van een ongepubliceerd en nooit opgevoerd toneelstuk 'In plaats van urnen'.
- Marten Toonder, diverse archivalia waaronder schetsen, typoscript 'gegevens Tom Poes' en brieven aan Fred Julsing en H. Loos.

U

V

- Anne Vegter, juryrapport van de Ida Gerhardt prijs 2022 voor *Big data*.
- Kees Verheul, literair archief met o.m. manuscripten en correspondentie.
- Dolf Verroen, brief aan Alie Bosch m.b.t. Anna Blaman; foto's.
- Ger Verrips, portret door

Wouter Verrips.

- S. Vestdijk, aanvulling op de literaire nalatenschap met o.m. aantekeningen, AIVD-dossier over Vestdijk en draaiboeken van hoorspelen van *Anton Wachter*.
- Bert Voeten, overdruk van gedichten met een opdracht.
- Annie Winkler-Vonk, correspondentie met bijgevoegd een typoscript 'Zitten we in een impasse?'.
- Peter Vos, diverse archivalia waaronder een schetsboek, boekje *Wie schoot Roodbaardje Pik* met voorin originele tekening en opdracht voor Sally, briefkaarten met tekeningen gericht aan Sally Ford.
- Jacques Vriens, portret door Lily Dassen.
- Theun de Vries, handschrift van het gedicht 'Zigeunerspel'.
- Leo Vroman, brieven aan Nienke Boschman; computertekeningen.
- Victor Vroomkoning (ps. van W. van de Laar), archief met o.m. manuscripten en typoscripten, persoonlijke voorwerpen en correspondentie.

W

- Hans Warren, typoscripten van gedichten.
- Lars van der Werf, typemachine.
- August Willemsen, brieven met bijlagen aan Theo Sontrop.
- Oscar de Wit, aanvulling

op het archief, met diverse manuscripten en typoscripten.

- Karel van de Woestijne, foto met opdracht voor A.A.M. Stols.

X

Y

Z

- Evert Zandstra, brief aan Anne Marie Hille Ris Lambers.
- Jo Zwartendijk, literair archief, met o.m. aantekenboekjes.

Diversen

- Portretten van Surinaamse auteurs onder wie Robin Dobru, Anil Ramdas, Michaël Slory en Trefossa door R.S. Bosari.
- Stemmen van Schrijvers, grammofoonplaatjes van uitgeverij Querido uit jaren 1959-1961.
- *Nederlandse gedichten en proza*, 78-toerenplaten met 'Nederlandse Gedichten en Proza van de middeleeuwse tot en met eigentijdse dichters', gezegd door Paul Huf.

Nieuwe aanwinsten 2022

Aanwinsten in de vorm van krantenknipsels, tijdschriften, drukwerk, scripties, beeld- en geluids-opnamen en foto's zijn niet allemaal opgenomen in deze lijst.

Bijlage II

Schenkers en bruikleengevers 2022

A

- De heer P. Altena, Nijmegen
- Mevrouw S. Anbrecht, Ilpendam
- Mevrouw M. Andrée, Amersfoort
- Mevrouw N. van Asseldonk, Amsterdam

B

- Mevrouw R. van der Baan, Wandoverij (Engeland)
- Mevrouw M. Baneke, Steenwijk
- De heer R. Bellemans, Amersfoort
- De heer S. van den Berg, Den Haag
- De heer J. van den Biggelaar, Bussum
- Alfred Birney, Den Haag
- Mevrouw W. Blik-Melai, Ouderkerk a/d IJssel
- Mevrouw A. Blom, Oostvoorne
- De heer A.H. den Boef, Vorden
- De heer P. Boersma, Amsterdam
- De heer N. Bokhove, Utrecht
- Mevrouw P. Bom-Bos, Zuiderwoude
- De heer A. Bomans, Heemstede
- Mevrouw E. Bomans, Haarlem
- Mevrouw N. Boschman, Usquert
- Mevrouw Bosman-ter Horst, Epe
- Mohammed Bouzamour, Amsterdam
- Krijn ter Braak, Muiderberg
- De heer G. Brouwer, Rotterdam
- Stichting Cor Bruijn, Wormerveer
- De heer P. Buch, Thorn

C

- Erven Edgar Cairo, Amsterdam
- Remco Campert, Amsterdam
- De heer P. van Capelleveen, Den Haag
- Louis Couperus Genootschap, Den Haag
- Emma Crebolder, Maastricht

D

- Kreek Daey Ouwens, Eindhoven
- Arend van Dam, Breda
- De heer T. Delemarre, Dordrecht
- Mevrouw M. Dillo, Amsterdam
- Adriaan van Dis, Amsterdam
- Tonke Dragt, Den Haag
- Imme Dros, Hilversum

E

- De heer A.J.M. Ebus, Amsterdam
- Mevrouw M. Elburg-Gaarkeuken, Laren
- De heer R. Engeland, Amsterdam
- De heer C. Enklaar, Amsterdam
- De heer H. Ester, Nijmegen
- Mevrouw M. Bouhuijs, Naarden

F

- Mevrouw E. Fischer, Oegstgeest
- Mevrouw J. Frauenfelder, Amersfoort
- De heer J. Freijser, Voorschoten

G

- De heer M. van Galen Last, Amsterdam
- Harrie Geelen, Hilversum
- Mevrouw E. Geers, Hengelo
- Mevrouw K. Gerards, Maasbommel
- De heer P. Gerbrandy, Winterswijk
- De heer J. Govers, Zwolle
- Mevrouw S. de Graaf, Heerhugowaard
- De heer J. Groot (De Harmonie), Amsterdam

H

- Mevrouw G. de Haan, Heerhugowaard
- Thomas Heerma van Voss, Amsterdam
- Mevrouw W. van der Heide, Akkrum
- Mevrouw M. Henriques de Castro, Huizen
- De heer R. Hentenaar, Amsterdam
- De heer B. van Herwijnen, Vlissingen
- Judith Herzberg, Amsterdam
- De heer R.P. Heijbroek, Velp
- De heer W. Hilckmann, Oisterwijk
- Mevrouw M. Hilhorst, Amsterdam
- Mevrouw A.M. Hille Ris Lambers, Bussum
- Mevrouw A. Höfer-Vermeer, Mönchengladbach (Duitsland)
- Fokas Holthuis, Den Haag
- Mevrouw J. Hooft, Amsterdam
- Mevrouw K.D. Houniet, Amsterdam
- Liesbeth ten Houten, Den Haag
- De heer W.S. Huberts, Nijmegen
- De heer E. Huisman, Capelle a/d IJssel

I

- De heer F. van den Ingh, Leiden

J

- Harm de Jonge, Boerakker

K

- De heer P. Kamphuis, Zwolle
- De heer J.H. Karelse, Apeldoorn
- Mevrouw Kester-Briedé, Zaltbommel
- Nico Keuning, Heiloo
- Mevrouw I. van der Kleij, Den Haag
- Erven Leonie Kooiker, Sint Nicolaasga
- Kees van Kooten, Amsterdam
- De heer J.L. van Krimpen, Zoetermeer
- Mevrouw J. Krol, Groningen
- De heer R. Kruijer, Amsterdam

- Nannie Kuiper, Amsterdam
- Mevrouw T. Kuipers, Groningen

L

- De heer W. van de Laar, Nijmegen
- Mevrouw M. Landré-Boekschoten, Huizen
- Erven Boeli van Leeuwen, Haarlem
- De heer F. Letterie, Vorden
- Mevrouw N. Loos-van Pelt, Valkenswaard

M

- Nop Maas, Haarlem
- Alma Mathijssen, Amsterdam
- Mevrouw M.S. Mejan, Nieuwenkerk a/d Amstel
- Meulenhoff Boekerij, Amsterdam
- Mevrouw A.S. de Meijere, Amstelveen
- Mevrouw Y. Mulder-van Tilburg, Son en Breugel

N

- Stichting Nederland-Polen, Rijswijk
- De heer H. van Niftrik,
- Mevrouw M. Notenboom, Amsterdam

O

- De heer M. Odijk, Utrecht
- De heer K. van Ommen, Leiden
- Mevrouw R. Oosterhof, Assen
- Mevrouw C. Oosterling, Berg en Dal
- De heer W. Otto, Soest

P

- Mevrouw N. Pechovitch, Wezembeek-Oppem (België)
- Mevrouw A.T.M. Peters-Kleijn, Landgraaf
- De heer M. Praas, Utrecht
- De heer S.L.J. Prop, Banholt

R

- De heer J. de Ridder, Vlaardingen
- De heer H. Rogaar, Wageningen
- Lydia Rood, Marken
- Mevrouw L. de Roovere, Utrecht
- De heer J. Rubens, Amstelveen
- De heer G.R. Rutteman, Zeist
- De heer K.W. Rutten, Rolde
- Mevrouw S.M. de Rijk, Amsterdam

S

- De heer P. Sars, Nijmegen
- De heer K. Schell, Amstelveen
- De heer E. Schilders, Tilburg

- Mevrouw J. Scholte, Groningen
- De heer K.A.D. Smelik, Gent (België)
- De heer R. Spoor, Den Haag
- Anne Stalinski, Groningen
- Mevrouw H. Stamperius, Amsterdam
- Mevrouw Stapert-Eggen, Lunteren
- Mevrouw E. Stigter, Amsterdam
- De heer L. Storm van 's-Gravesande, Amsterdam
- De heer R. Struiving, Hoorn
- De heer A. Struijk, Hoogeveen
- De heer L. Swart, Westwoud
- Mevrouw Y. Swiers, Hoorn
- De heer P. Toxopeus, Alkmaar
- Vrouwkje Tuinman, Utrecht

V

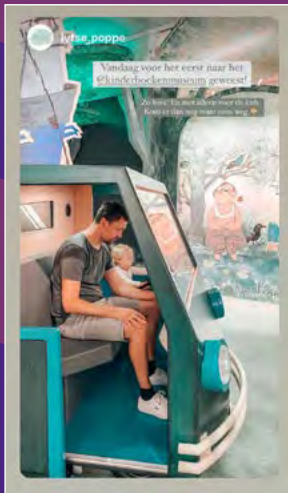
- De heer W. van der Veen, Straatsburg (Frankrijk)
- Mevrouw D. Verbeet, Groesbeek
- De heer J. van der Vegt, Heiloo
- Mevrouw E. Verhagen-Krikke, Zwolle
- De heer K. Verheul, Laren
- De heer W. Verrips, Monnickendam
- Dolf Verroen, Sint Nicolaasga
- De heer D. Vestedijk, Amersfoort
- Mevrouw T. Visser, Zwolle
- De heer F. van der Voordt, Capelle a/d IJssel
- De heer A. Vreede, Driebergen-Rijsenburg
- Jacques Vriens, Gronsveld

W

- De heer J. van der Wee, Goes
- De heer L. van der Werf, Rotterdam
- De heer A. van der Werff, Den Haag
- Mevrouw I.E. de Wilde, Bloemendaal
- De heer W. Willems, Den Haag
- De heer R. de Winter, Leidschendam
- Oscar de Wit, Amsterdam

Z

- Mevrouw E. Zaalberg, Anloo
- De heer F.W. Zonneveld, Middelbeers
- De heer H. van Zuiden, Den Haag
- Mevrouw G. Zwaan, Peize

#literatuurmuseum
#kinderboekenmuseum

BACK STREET

Stichting Nederlands
Literatuurmuseum
en Literatuurarchief

Prins Willem-Alexanderhof 5, 2595 BE Den Haag
Postbus 90515, 2509 LM Den Haag
Tel. 070 333 9666 | info@literatuurmuseum.nl

LITERATUURMUSEUM.NL | Op de hoogte blijven? Volg ons:

